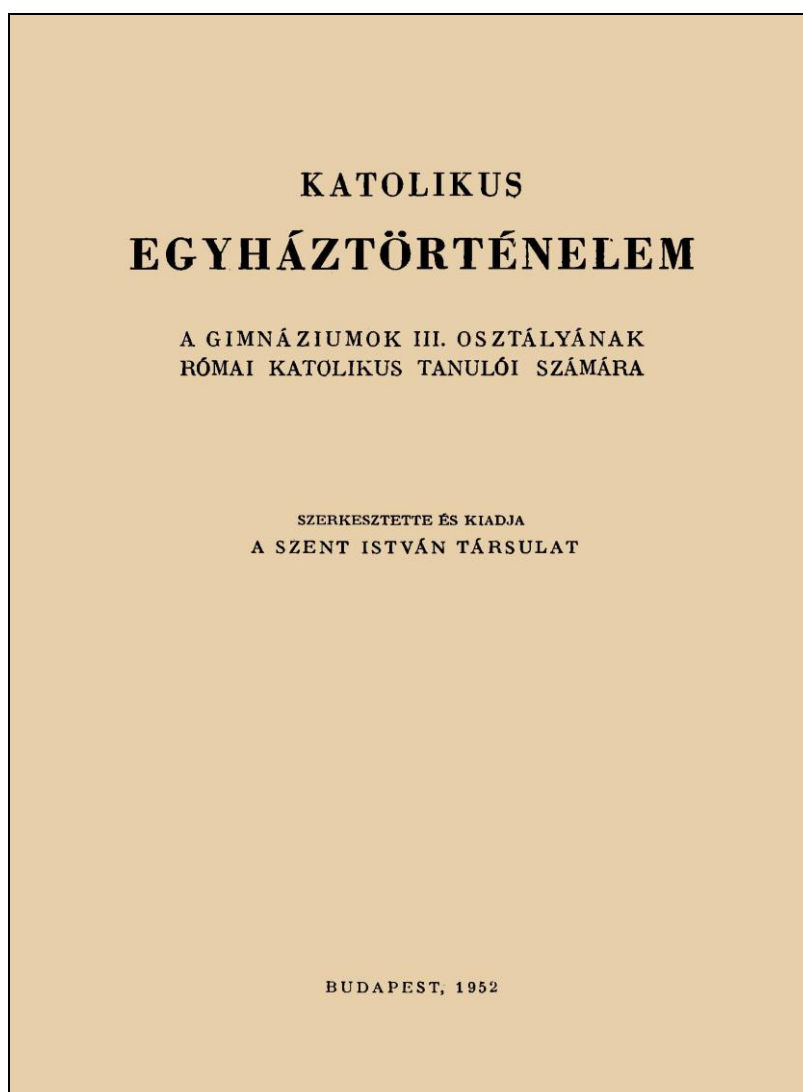

**Szent István Társulat (szerk.)
Katolikus egyháztörténelem
a gimnáziumok III. osztályának római katolikus
tanulói számára**

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

**Szent István Társulat (szerk.)
Katolikus egyháztörténelem
a gimnáziumok III. osztályának római katolikus tanulói számára**

Nihil obstat.

Dr. Adalbertus Zsigovits m. p.
censor dioecesanus

Nr. 2286/1952. Imprimatur.

Strigonii, die, 28. Julii 1952.

Dr. Andreas Hamvas m. p.
eppus Csanadien, Adm. Ap. Strigonien.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv a Szent István Társulat kiadásában jelent meg 1952-ben. Az elektronikus változat a Szent István Társulat engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Szent István Társulaté.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezetés	5
1. Az egyháztörténetem fogalma és célmeghatározása.....	5
A keresztény ókor	6
2. Az emberiség Krisztus eljövetele előtt	6
3. Az Egyház megalakulása	7
4. Az apostolok küldetésükben	8
5. A zsidók szétszóródása	9
6. A kereszténység a római birodalomban	10
7. A kereszténység diadala.....	11
8. Az ókeresztény tévtanok felburjánzása.....	12
9. Az Egyház tanításának védelme	13
10. Az egyházi szervezet.....	14
11. A keresztény hitélet.....	15
12. A remete- és szerzetesi élet.....	17
13. A hittérítés a népvándorlás idején.....	18
14. Az izlám	19
A keresztény középkor.....	20
15. A pápai állam megalakulása és a keresztény császárság	20
16. A középkori hittérítés.....	21
17. A keleti egyházszakadás	23
18. Az egyházi élet süllyedése	24
19. VII. Gergely és reformmozgalma	25
20. A pápaság fénykora.....	26
21. A pápaság hanyatlása	28
22. Hazánk középkori kapcsolatai a Szentszékkel.....	30
23. Keresztes hadjáratok	31
24. A lovagrendek és az újabb szerzetesrendek.....	32
25. A középkor eretnekségei.....	33
26. A két nagy koldulórend.....	34
27. A középkor hitélete	35
28. A középkor tudománya és művészete.....	36
29. A középkor alkonya	38
A keresztény újkor	39
30. Luther Márton	39
31. A két svájci hitújítás.....	41
32. Az angol hitújítás	42
33. A protestantizmus európai térfoglalása.....	44
34. A protestantizmus hazánkban	45
35. A protestantizmus sikereinek tényezői	46
36. A katolikus Egyház reformja a trienti zsinaton.....	47
37. Újkori szerzetesrendek.....	48
38. A katolicizmus megerősödése hazánkban	49
39. A felvilágosodás és szabadkőművesség.....	51
40. A felvilágosodás következményei	52

A legújabb kor.....	53
41. A francia forradalom és az Egyház	53
42. Napóleon és a pápaság	54
43. A katolicizmus a napóleoni háborúk után.....	55
44. IX. Pius pápasága.....	56
45. XIII. Leó pápa	57
46. A XX. század pápái.....	58
47. A katolikus Egyház legújabb története hazánkban	60

Bevezetés

1. Az egyháztörténetem fogalma és célmeghatározása

Az Anyaszentegyház jellege szerint kettős: *isteni intézmény és emberi szervezet*. Ha előbbi minőségében mérlegeljük, azt kell mondanunk, Krisztus Urunk azért létesítette, hogy az embereket az örök üdvösségre vezesse. Hármassal teszi ezt, mégpedig: 1. őrző az Úr Jézus tanításait és tévedés nélkül közli az emberekkel; 2. birtokában van az isteni Mester parancsainak és törvényeinek s ezekkel kormányozza; s végül 3. a reábizott kegyelemeszközökkel megszenteli őket. Magasztos hivatásának végzésében nem nélkülözheti a szervezeti formát sem. Ezt ugyancsak Krisztus Urunk adta, amikor Szent Pétert, illetve utódait, a római pápákat állította az Egyház élére, hogy minél tökéletesebben tudjon megfelelni hármassal hivatásának: *a tanítói, kormányzói és papi feladatok* elvégzésének.

Az Egyházat Krisztus minden időre és minden nép számára rendelte, hogy hivatását a Szentlélek irányításával szakadatlanul teljesíthesse a világ végezetéig. Az Egyház ezt több mint 1900 év óta gyakorolja, így közel 2000 éves története van. *Az egyháztörténelem feladata, hogy az Egyház intézményes és szervezeti megalakulását, az egyes korszakokra eső működését és hatását, továbbá küzdelmeit az ellene feltámadt különböző áramlatokkal szemben okszerűen előadja és megmagyarázza.*

Az Egyház történelme, más irányú történelemhez hasonlóan, a múltból meríti a tanulságokat, s okulásul szolgál a jelenre és jövőre. Tárgyalásából megismerjük kibontakozását és fejlődését, mely azonban a krisztusi alapokat mindig érintetlenül hagyta. *Az Egyház lényegében ma is ugyanaz, mint aminek Krisztus alapította.* Látni fogjuk azt a hatalmas tevékenységet, mellyel népek és nemzetek szellemi és erkölcsi világát igyekezett nemesebbre változtatni. Történelmi életében nem egyszer volt része erős megrázkódtatásokban. Szép hajtású ágak töredeztak le ilyenkor törzséről, de keresztbetörni még sem tudták, mert isteni alapítója szerint még a pokol kapui sem tudnak rajta erőt venni.

Az egyháztörténelmet, hasonlóan a világtörténelemhez, négy korszakra szokás felosztani: ú.m.: a keresztény ókorra, mely Krisztus Urunktól a VII. századig, pontosan Nagy Szent Gergely haláláig (604) tart. A középkorra, amely a XVI. századig, azaz Luther fellépéséig (1517) terjed. Az újkorra, mely a reformációtól a XVIII. századig, vagyis a francia forradalom kitöréséig, végül a legújabb korra, mely innen napjainkig terjed. Ezek az időmegvonások egy-egy fontosabb eseményhez fűződnek, s az Egyház teljes történetének szerves egységét meg nem bontják.

A keresztény ókor

2. Az emberiség Krisztus eljövetele előtt

Mielőtt Krisztus Urunk a földre jött volna, hogy isteni küldetését elvégezze, a Szentírás világos szavai szerint, az emberiség, a legkétségbeejtőbb vallási és erkölcsi mélységbe süllyedt. Az eredeti bűn folytán az öskinyilatkoztatás elhomályosult, s a hosszú évezredek múltán mind a *rómaiaknál*, mind pedig a *többi pogány népnél* torzalakot vett fel. Legtisztábban még a zsidóság őrizte meg azt, hogy az Úr kiválasztott népeként egyengesse útját a megígért Messiás eljövetelének.

A zsidó népnek rendkívül viszontagságos élettel kellett megküzdenie, de történetének minden szakában megőrizte az egy igaz Istenbe vetett hitet s a megváltásba vetett reményét. S ezt nemcsak magában ápolta, hanem élesztette azokban a népekben is, melyekkel a sors összehozta. Ez a tevékenysége főképpen a *babiloni fogság* után (Kr. e. 539.) nyilatkozott meg, amikor elszéledt az akkor ismert világ minden részébe, a római birodalomba csakúgy, mint Perzsiába, vagy Arábiába. Az istentisztelet végzésére mindenütt volt zsinagógája, hol az ószövetségi Szentírást olvasták. S amikor ezt *Alexandriában* lefordították görögre (Septuaginta-fordítás), a művelt pogányok is megismerhették.

De a pogány szokások a zsidóságra is hatottak. Különösen a *makkabeusi háborúk* után (Kr. e. 160) lehetett ezt észrevenni, amikor két pártra, az ún. *szadduceusokra* és *farizeusokra* oszlott. Az előbbieket hitetlenné lettek, s az *élvezetvágy*nak hódoltak. Az utóbbiak pedig a mózesi törvények megtartását inkább csak a külsőségekben szorgalmazták. Várták a Megváltót ők is, de benne inkább azt a felszabadítót szerették volna elnyerni, aki megváltja őket a római uralom zsarnoksága alól. Ezek mellett voltak azonban olyanok is, akik igaz hittel szolgálták az Istent. Szívükből kétszeresen szakadt fel a vágy, hogy az egek harmatozzák végre az Igazat.

A pogányság valláserkölcsei helyzete sokkal siralmasabb volt. Az öskinyilatkoztatás lassanként annyira elhomályosult előtte, hogy csak a homályos istenhit maradt meg belőle. Ebből fejlődött ki előbb a *pantheizmus*, később pedig a *politheizmus*. Erkölcsi világának az eltompulását mi sem jellemzi jobban, mint istentiszteleteinek embertelen módja, mely néha emberáldozatokat is kívánt.

Ettől nem voltak mentesek a *művelt rómaiak* sem. Amilyen nagy haladást értek el a tudomány, irodalom és a művészet terén, éppen olyan visszaesést mutatnak a vallás és erkölcsiség tekintetében. A vallás elvesztette vonzó erejét és hitelét. A görögöktől átvett bölcséleti irányok kipusztították az ősi hitet, s megteremtették sokakban a kételkedést, sőt a teljes hitetlenséget. Ezzel karöltve járt a régi római szigorú erkölcsöknek meglazulása. Seneca szerint az ártatlanságot ritkának sem lehetett mondani, mert egyáltalán nem volt. A császári Rómát csak a tenyér és a cirkuszi játékok érdekelték. Megszűnt a családi élet megbecsülése és tisztasága. Voltak római nők, de kevesen római anyák. Volt ifjúság, de acélos erejét elernyesztette az élvezetvágy. A társadalmi élet lazulásnak indult, hiszen a kevésszámú gazdag patríciussal szemben állott az ókori nincstelen proletár és a rabszolgák óriási serege.

Az élet az egész vonalon a kietlenség és a pusztulás jeleit mutatta. Megmentésére a pogányságban már nem volt erő, pedig a jobb érzésűek itt is vágyakoztak a jobb irány után. Sőt minél mélyebbre süllyedt az élet, annál erősebben élt bennük ez a vágy. Végre midőn az idő betelt, eljött a Megváltó, hogy a mélyre zuhant emberiséget felemelje, s *Egyháza* által az örök üdvösségre vezesse.

3. Az Egyház megalakulása

Augusztus római császár uralkodásának 14. évében körrendeletét bocsátott ki birodalmának népeihez, hogy mindenkit írjanak össze, mégpedig családjának székhelyén. A rendelet kötelezte a meghódított zsidókat is. Szűz Mária és Szent József Betlehembe mentek, ahol a kutatások eredménye szerint Róma alapítása után a 750-dik évben megszületett *Jézus Krisztus*, az emberiség megváltója.

Gyermekkorában csak egyszer nyilatkozott meg rendkívülisége, amikor 12 éves korában a jeruzsálemi templomban hallgatta és kérdezgette az írástudókat. Egyébként csendesén élt a názáreti kis házban. Engedelmes volt szüleinek, s részt vett mindennapos munkájukban. Nyilvános szereplése *Tiberius* császár uralmának 15. évében kezdődött, amikor kiment a *Jordán* folyó mellékére és megkereszteltette magát Szent Jánossal. Utána visszavonult a pusztába, hogy imádsággal és böjttel készüljön mintegy három évig tartó nyilvános működésére. Tanításának egyik alaptétele az *Isten országa* volt. Ennek feje maga Isten, alattvalói pedig mindazok, akik megkeresztelkednek s követik tanítását. Az utóbbi magában foglalja mindazt, amit az embernek hinnie és tennie kell, hogy üdvözölhessen. Tanításának helyességét saját életével igazolta. Nincs erény, mely Krisztusban a legnagyobb mértékben nem ragyogna. Szeretete megváltoztatta a föld színét, szívtisztasága határtalan, türelme emberfeletti, ellenségszeretete az erények csodája Krisztusban legférfiasabb erő a leggyengédebb szeretettel és jósággal egyesül. Még a hitetlen *Spinoza* szerint is Krisztus a rendkívüli életszentség példaképe.

Bár úgy tanított és cselekedett, mint akinek isteni hatalma van, népének vezetői mégsem akarták felismerni benne a Megváltót, hanem ellene fordultak, s keresztre feszítették (Kr. u. 33-ban, valószínűleg ápr. 7-én). Halálával megpecsételte tanainak igazságát s befejezte a megváltás nagy, isteni művét.

Mivel azonban Krisztus üdvösségre szolgáló tanítását az emberek számára rendelte, ennek folytatódnia kellett az ő halála után is. Tanítványai közül kiválasztott 12 apostolt, ezeknek adta a megbízatást: „*Elmenvén tehát tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében.*” (Mt 28,19) Az apostolok élére Szent Pétert állította s reá bízta az Anyaszentegyházat a következő szavak kíséretében: „*Te Péter vagy, és erre a kösziklára fogom építeni Egyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.*” (Mt 16,18) Az ígéret szerint az Egyház Krisztus mennybemenetele után a tizedik napon, Pünkösd ünnepén meg is alakult, amikor a Szentlélek leszállott az apostolokra, s ezeket a félénk embereket a krisztusi tan bátor és elszánt hirdetőivé avatta fel.

Az Egyház Péter fősege alatt megkapta szervezetét. Természetfeletti jogoknak és hatalomnak jutott birtokába, kiszolgáltatója lett a szentségeknek, hirdetője az evangéliumnak, s őrzője az isteni kinyilatkoztatásnak. Az Egyház azóta is azzal a tekintéllyel tanít, mellyel Krisztus és az apostolok tanítottak, akiket az Isteni Mester választott ki, és küldött el a népek megtérítésére.

4. Az apostolok küldetésükben

Az apostolok a Szentlélek eljövetele után az áruló Júdás helyébe megválasztották Máttyást, s megkezdték az Isten országának terjesztését. Működésük első színhelye *Jeruzsálem* volt. Megnyerték a különböző nyelvek adományát és oly hatással hirdették az összesereglett népnek az evangéliumot, hogy igen sokan hittek tanításukban. Élükön állt Péter, akinek már első beszédére háromezren keresztkedtek meg. Ez a szám még nagyobbra növekedett, mikor Jézus nevében meggyógyított egy sánta koldust. A megtértek az *első jeruzsálemi egyházközségbe* tömörültek. Az *Apostolok Cselekedetei*-nek tanúsága szerint már ez az első gyülekezet *állhatatosan kitartott az apostolok tanításában, a kenyértörésnek közösségében és az imádságokban*. (2,42) A hívők valamennyien testvéreknek tekintették egymást, és mindenük közös volt. Birtokaikat és javaikat eladták, s osztogatták az összeseknek, kinek-kinek szükségéhez mérten. (2,44)

A szegények gondozása az apostolok sok idejét lefoglalta, s ez az igehirdetés rovására ment. A bajon úgy segítettek, hogy a hívők közül kiválasztottak hét szentéletű férfiút, akiket imádság és kézrátétel által *diakónusokká* szentelték. Feladatuk volt a közös vagyont kezelni, a szegényeket gondozni, s az apostoloknak a keresztkelés és igehirdetés munkájában segíteni. Legeredményesebben *Szent István* működött köztük.

A jeruzsálemi zsidóság vezetői nem jó szemmel nézték Krisztus Egyházának terjedését, s mindent elkövettek, hogy az apostolokat elhallgattassák. Maguk elé idézték őket s megbüntették, mivel Jézus nevében tanítottak. De hiába! *Gamaliel* ekkor azt tanácsolta, hogy hagyják őket, mert érvelése szerint, ha ez a terv vagy mű emberektől van, úgyis felbomlik, ha azonban Istentől van, nem ronthatják le. (ApCsel 5,38) Az apostolok pedig mindig bátrabban és nagyobb lendülettel hirdették Krisztus tanítását, István diakónus még azt is szemére merte vetni a főtanács tagjainak, hogy megölték a Messiást, s makacsságukkal ellenálltak az igazságnak. Bátor fellépésének az lett a következménye, hogy kihurcolták a város kapuihoz, s ott agyonkövezték. Vértanúságában csakhamar követte őt az idősebb Jakab apostol.

Az apostolok nem maradtak meg csupán Jeruzsálemben, hanem Mesterük utasítása szerint elszéledtek, hogy minden népnek hirdessék az evangéliumot. A jeruzsálemi egyházközség után nemsokára megalakult az *antiochiai*, amelynek tagjai főképpen pogányokból kerültek ki. Igen virágzó hitéletet teremtettek, s itt nevezték magukat először Krisztusról *christianusok-nak, azaz keresztényeknek*. Jeruzsálemben 50 körül már zsinatot tarthattak, ahol Péter tanácsára kimondták, hogy a mózesi szertartások többé nem bírnak kötelező erővel.

A kereszténység ettől kezdve egyre gyorsabban terjedt el. Ebben nagy része volt *tarzusi Szent Pál apostolnak*. Kezdetben heves üldözője volt a keresztényeknek. Damaszkuszi útján csodálatosan megtért, s valóban az Úr választott edénye lett. Nagy tudásáért s eredményes munkájáért az Egyház a *doctor gentium* (nemzetek tanítója) elnevezéssel tisztelte meg. Három nagy térítő útjában (46–58) eljutott a római birodalom legnevezetesebb városaiba, és sok embert nyert meg Krisztusnak. Tizennégy levelében pedig örök emléket állított a keresztény tanok igazságának és szépségének. A nérói üldözések alatt szenvedett vértanúhalált. Valószínűleg 67-ben fejezték le bárdal. Vele egy időben érte el a vértanúság Szent Pétert. A palesztinai üldözések után ugyanis székhelyét Antiochiába tette át. Innen Rómába ment, hogy mint az Egyház feje a pogányság központjából kormányozza a kereszténységet. Néró császár keresztre feszíttette, de kívánsága szerint fejfelé, mert méltatlannak érezte magát, hogy úgy haljon meg, mint Üdvözítője.

Krisztus Urunk megjövendölte apostolainak, hogy amint üldözték Őt, üldözni fogják őket is. A jövendölés beteljesedett: Szent János kivételével valamennyien vértanúként haltak meg áldásos működésük után.

5. A zsidók szétszóródása

Krisztus Urunk a zsidók fővárosának, *Jeruzsálemnek elpusztulását előre megjövendölte: Rád jönnek – úgymond – a napok és körülvesznek ellenségeid sáncokkal, bekerítenek és megszorogatnak téged mindenfelől és földre tipornak téged és gyermekeidet, kik benned vannak, és nem hagynak benned követ kövön, mivelhogy, nem ismerted meg látogatásod idejét.* (Lk 19,43.44) Krisztus szavai 70-ben teljesedtek be.

A zsidók ugyanis nem bírtak beletörődni a gyűlölt rómaiak uralmába s a farizeusok bujtogatására fellázkodtak a Jeruzsálemben állomásozó őrség ellen, s azt felkoncolták. Erre Néró kiváló hadvezérét, *Vespasianust* küldte ellenük (67). Néró halála után azonban a légión Vespasianust a következő évben császárrá kiáltották ki, így a hadműveletet fia, *Titus* folytatta. Jeruzsálemet sánccal vétette körül, s úgy kezdte meg a végzetes ostromot. Közben rettenetes éhínség tört ki, s ezt a bajt betetőzte a járványos betegség. Jeruzsálem lakóit nemcsak az ellenséges fegyverek pusztították, hanem véres belviszály is. Titus felgyújtotta Jeruzsálemet, a tűzben leégett a templom s kő kövön ott nem maradt. *Josephus Flavius*, a zsidók történetírója szerint soha város nem szenvedett annyit, mint akkor Jeruzsálem.

A palesztinai zsidók *Hadrianus* császár alatt újra megkísérelték, hogy függetlenségüket kivívják. Próbálkozásuk azonban nem járt sikerrel, mert a rómaiak leverték őket. A végzetes csapás után szétszóródtak az egyes államokba, s ezek keretében tartották fenn életüket. Hosszú évszázadokon keresztül éltek közös haza nélkül, s közben nem egy nehéz megpróbáltatást kellett végigszenvedniük. A nemzeti államegység gondolata többször foglalkoztatta őket. Ennek azonban csak napjainkban tudtak érvényt szerezni, amikor Palesztinában Izrael néven újból elindíthatták államéletüket.

6. A kereszténység a római birodalomban

Miután Szent Péter Rómába áthelyezte székhelyét, a kereszténység a római birodalomban is ráléphetett hódító útjára. A harmadik században már messze Kelettől a távoli Nyugatig nem volt olyan város vagy falu, hol az Egyház meg ne vetette volna lábát.

Gyors terjedésének kettős oka volt, az egyik *külső*, vagyis történelmi, a másik pedig *belső*, mely a kereszténység *lényegéből* fakadt. A pogány vallás ugyanis teljesen elvesztette a hitelét s így a jobb érzésűek forrón vágyódtak valami jobb és nemesebb felfrissülés után, ami belső világukat ki tudja elégíteni. Ezt megkapták Krisztus tanaiban. A kereszténység tartalma szegényt és gazdagot, ártatlant és bűnöst egyaránt meg tudott fogni. Míg a pogány papok csak önző érdekből tartották fenn a római vallást, addig Krisztus hirdetőinek minden szavából az őszinte meggyőződés csengett ki. S amit prédikáltak, azt példájukkal és életükkel igazolták. Megvolt bennük az élő hit, emberszeretet, az erények követése, bűnök kerülése, ami mind azt bizonyította, hogy itt emelkedettebb világnézetéről van szó. A sikerhez nagyban hozzájárult, hogy a keresztények meggyőződésükért készek voltak szenvedni, sőt ha kellett, meghalni.

A szenvedésből bőven kijutott nekik. A római császárok ugyanis birodalmukban elnéztek mindenféle felekezetet, csupán a kereszténységet nem. A dolog érthető, amazok ugyanis nem bántották a római államvallást, ez azonban szöges ellentétben állt vele. Mivel pedig a pogány államvallás szorosan összefüggött magával az állami élettel, így a keresztényektől ennek létalapját féltették. Hozzájárult még, hogy a megtérések miatt a pogány vallás kezdett egyre szűkebb térre szorulni. Emiatt a papok és egyéb hivatalnokok kenyerüket látták veszélyeztetve. Azután számos rágalom látott napvilágot. Nevezetesen, hogy a keresztények titkos összejöveteleiken gyermekek kiontott vérét használják fel az áldozatok bemutatásánál.

A kedvezőtlen tényezők összejátszása három századig tartó üldözésekben robbant ki. Az első üldözést Néró indította. Felgyújtatta Rómát (64) s rémtettét a keresztényekre fogta. Így a gyűlölet még jobban fokozódott ellenük s tömegesen vitték őket a törvény elé, majd a vérpadra. Ettől kezdve szakadatlanul tartott az üldözés, s ha a birodalom egyik részén szünetelt, annál elemibb erővel tört ki másutt. Az egyiptomi tíz csapáshoz hasonlóan a történelem tíz nagyobb üldözést sorol fel, melyek közül a legborzalmasabb *Décius* (250) s a legutolsó *Dioklecián* (300) nevéhez fűződik. A legcsekélyebb ok elegendő volt, hogy a bevádoltakat kivégezzék. *Tertullian* találó gúnnyal jegyezhetette meg: „Ha a Tiberis kiönt, ha a Nílus nem önt ki, ha a szárazság, földrengés, ha éhség vagy döghalál pusztít, felhangzik a jelszó: *az oroszlánok elé a keresztényekkel!*” Aki ellen a legkisebb gyanú merült fel, hogy keresztény s állhatatosan ragaszkodik hitéhez, annak meg kellett halnia. A vértanúságot szenvedettek száma sok ezerre tehető. Holttestüket a keresztények, ha csak tudták, a *katakombákban* temették el, erényes életüket és hősi halálukat leírták (*acta martyrum*) s emléküket nagy tiszteletben tartották.

Nevezetesebb vértanúk voltak *Szent Polykárp* szmírnai, *Szent Ignác* antiochiai, *Szent Irén* lyoni püspök. Az ifjak közül: *Szent Lőrinc*, akit tüzes rostélyon sütöttek meg, *Szent Tarzicius*, akit agyonvertek, mert az Oltáriszentséget nem engedte meggyalázni, *Szent Sebestyén*, akit először megnyilaztak, utána pedig agyonvertek. A női vértanúk közül említenünk kell *Szent Perpetuát* és *Felicitást*, *Szent Cecíliát*, *Szent Ágotát*, *Szent Luciát*, *Szent Ágnes*t, akik mind meg nem rettenő bátorsággal vállalták a legborzasztóbb kínokat.

A császárok azt hitték, hogy a kínzásokkal és kivégzésekkel megfélemlítik a keresztényeket s gátat vethetnek vallásuk terjedésének. Tévedtek, mert a mártírok vére a kereszténység vetőmagja lett. *Terullian* méltán jegyezte meg: „Tegnapiak vagyunk s mindenütt helyet foglalunk: a császári családban, a nyilvános életben, a fórumon, a bírósági termekben, a műhelyekben s a hadseregben.” A kereszténység tehát a legmostohább viszonyok közt is diadalmasan tört magának utat.

7. A kereszténység diadala

Dioklecián éhhalállal vetett véget életének. Utána a keresztényüldözés valamivel alábbhagyott. Utóda, *Galériusz*, egy ideig még folytatta véres munkáját Keleten. De mikor látta, hogy az üldözés nem vezet eredményre, felhagyott vele. Nyugaton *Konstancius Chlorus* még Dioclecián életében megtiltotta a keresztények bántalmazását, valószínűleg feleségének, Szent Ilonának hatására. Az Egyház jobb napjai azonban csak fia, Konstantin alatt virradtak fel, akit atyja halála után a légiók császárrá választottak meg.

Itáliában ekkor még a keresztényüldöző Maxentius uralkodott. Konstantint félre szerette volna tolni az útból, ezért fegyveres törésre került a sor köztük. Mielőtt Konstantin harcba szállt volna Maxentius ellen, látomása volt. A nyugati égbolton keresztet látott, amely alatt ez a felírás állott: „*ebben győzzél!*” Majd álmában újabb intést kapott, mire hadijelvényeit kereszttel és Krisztus monogramjával (P) szerelte fel, s azután Krisztus nevében megütközött ellenfelével (312). Róma mellett, a *milviusi hídnál* döntőleg megverte. Győzelmét a keresztények Istenének tulajdonította. Ezért a következő évben (313) kiadta a *milánói rendeletet*, mely teljes vallásszabadságot biztosított a keresztényeknek, s az egyházat nagy kiváltságokban részesítette.

A rendelet értelmében az Egyház kapta meg mindazokat a jogokat, melyeket addig a pogány papok élveztek. Szabad rendelkezést nyert birtokaira, örökölhette, mentes volt a közterhektől, s jogot kapott intézményeinek fenntartására. Konstantin az Üdvözítő iránti tiszteletből eltörölte a keresztrefeszítés büntetését. Rómát az ún. donatio Constantianiana alapján a pápának engedte át, maga pedig *Bizáncba* helyezte székhelyét, melyet róla *Constantinopolisnak*, azaz Konstantinápolynak neveztek el. Nagy érdeme még, hogy védelme alatt az arianizmus ellen meg lehetett tartani a niceai első egyetemes zsinatot (325). A keresztséget azonban csak élete végén vette fel. Már ez a halogatás is árnyékot vet jellemére s egyéb erkölcsi fogyatkozástól sem volt mentes. Felindulásában kivégeztette egyik fiát és második feleségét. Hibái ellenére a történelem mégis a „Nagy” jelzővel tüntette ki. Az Egyház pedig neki köszönhetette, hogy végre törvényszerű elismerésben részesülhetett.

Művét folytatták fiai. Ezek egyike, *Konstancius* erőszakkal törekedett a pogányság megsemmisítésére, ami visszahatást idézett elő utódjában, *Julianus* császárban. Az utóbbi keresztény nevelésben részesült, később mégis hittagadó lett, s azon fáradozott, hogy a pogányságot új életre keltse. A korábbi véres üldözésekkel ellentétben intézményeiben akarta tönkretenni a kereszténységet. Ezért a keresztényeket kizárta az államhivatalokból, vagyonuktól megfosztotta őket, és szította köztük a belső egyenetlenséget. Ezzel szemben nagyon kedvezett a pogányságnak. A pogány papoktól kifogástalan életet követelt, a pogány istentiszteleteket fénnel és pompával vétette körül, a keresztények mintájára számos pogány karitatív intézményt honosított meg. Jézus ismeretes jövedölsének megcáfolására újra akarta építeni a jeruzsálemi templomot. Ez azonban nem sikerült. De nem sikerültek egyéb tervei sem, s mikor a perzsák ellen háborúban (363) nyíl által találva haldoklott, a legenda szerint tehetetlen haragjában az ég felé szórva vérét, így kiáltott: *győztél galileai!*

Utódai ismét a kereszténységet vették védelmükbe, s így a pogányság egyre jobban gyérült és háttérbe szorult. Lassanként már csak a falvakban húzhatta meg magát. Ezek latin elnevezésétől, a *pagustól* származik a pogány nevezet is. *Nagy Theodosius* egészen betiltotta a pogányságot, így a kereszténység ettől az akadálytól megszabadulva indulhatott további fejlődése felé.

8. Az ókeresztény tévtanok felburjánzása

Az Egyház fejlődését nemcsak külső ellenségek, hanem belső ellentétek is veszélyeztették. Némelyek félremagyarázták a kinyilatkoztatás tanait, mások pedig megtagadták egyik vagy másik hitigazságot. Ezáltal *eretnekségekbe* estek, s megbontották az Egyház egységét.

Az eretnekségnek igen sok válfaja van. A keresztény ókorban a legfeltűnőbb volt: a *gnoszticizmus*. Ez az irány azt tanította, hogy kezdettől fogva két valóság létezik, az egyik a jó, vagyis az Isten, a másik a rossz, vagyis az anyag. A gnosztikusok az utóbbiból származtatták le az erkölcsi rosszat. Tanításuk szerint az embernek arra kell törekednie, hogy szabaduljon az anyagtól és fékezze meg a test ösztönös hajlamait. Ez egyeseket túlságos önsanyargatásra vezetett, másokat pedig féktelen erkölcsi szabadosságra csábított. A gnoszticizmus a II. században érte el fejlődési tetőpontját. Később több mint harminc változatra hullott szét.

A gnoszticizmus után bukkant fel ugyancsak a II. században a *montanizmus*. Követői azt vallották, hogy az Egyháznak a legszigorúbb életet kell előírnia hívei számára. Ha ezt nem tartják meg, ki kell őket zárnia kebeléből. Ehhez a felfogáshoz csatlakozott a kiváló egyházi író, *Tertullian*. Mivel az Egyház a kizáráshoz nem járult hozzá, a montanisták elszakadtak tőle.

Az alexandriai *Árius* Krisztusról hirdetett téves tant. Szerinte Krisztus nem egylényegű (homousios) az Atyával, hanem csak hozzá hasonló (homoiousios). Mint az Atyának legkiválóbb teremtménye, részt vett a teremtésben s életszentsége által hasonló lett hozzá. Ezt a tant a niceai I. egyetemes zsinat (325) kárhoztatta, amennyiben kimondta az Atya és Fiú egylényegűségét. A téves rendszer azonban arianizmus néven mégis nagyon elterjedt. Volt idő, pl. a germán népek megtérése idején, mikor több tagot számlált, mint a római kereszténység. Később azonban egészen eltűnt.

A Britanniából származó *Pelagius* szerzetesről elnevezett pelagianizmus a megváltás problémáján akadt fenn. Azt tanította, hogy az emberiségnek nincs szüksége Megváltóra és kegyelemre, mivel Ádám bűne csak saját magának ártott és nem származott át másra. Ez ellen Szent Ágoston küzdött legerélyesebben, s mikor Róma szintén elítélte a téves tanítást, akkor mondta e nevezetes szavakat: *Roma locuta, causa finita*, azaz: Róma szólott s ezzel az ügy befejezést nyert.

Sok tévedés látott napvilágot Krisztus természetére és személyére vonatkozóan is (christologiai eretnekségek). Így *Nestorius* konstantinápolyi püspök azt hirdette, hogy Krisztusban nemcsak két természet van, ti. isteni és emberi, hanem két személy is. A *nestorianismust* az *efezusi* egyetemes zsinat (431) kárhoztatta. E tévtannak keleten még manapság is akadnak szórványos követői.

A nestorianizmus másik végleteként *Eutyches* nevű szerzetes azt állította, hogy Krisztusban nemcsak a személy egy, hanem a természet is egy (monofizitizmus). Az isteni természet ugyanis szerinte az emberit magába olvasztotta. Ezt a tant a *kalcedoni* egyetemes zsinat (451) ítélte el. Követői Egyiptomban még ma is szép számmal élnek.

9. Az Egyház tanításának védelme

A téves tanok elterjedése szükségessé tette, hogy a keresztény ókor legkiválóbb szellemei ne csak a szó erejével, hanem tollukkal is megmagyarázzák a keresztény igazságokat, s megvédelmezzék a támadások ellen. Ezeket a szent írókat *egyházatyáknak* nevezzük. A legkiválóbbakat az Egyház egyházdoktorokká nyilvánította. Közülük azok, akik még az apostoloknak voltak kortársai, *apostoli atyák* néven szerepelnek. Ezek közül meg kell említenünk *Szent Kelemen pápát, Szent Ignác és Polykárp püspököket*. Műveik a kereszténység apostol-idejének a legértékesebb emlékei.

Az egyházatyák közül kiválik *Szent Irén, Szent Ciprián*, azután *Origenes*, az alexandriai iskola vezetője. Az utóbbi igen sok hitvédelmi munkát írt. Műveinek nagy számánál fogva melléje sorozható *Tertullian*, akit túlzottan szigorú életfelfogása a montanistákhoz vitt, mert az Egyház fegyelmi rendeleteit enyhéknek tartotta. Sokat használtak írásaikkal: *Nagy Szent Vazul, Nazianzi Szent Gergely és Nissai Szent Gergely*.

A görög egyházatyák legnagyobbja mégis *Aranyszájú Szent János* (†407) volt, aki különösen ékesszólásával tűnt ki. Pogány szónoki mestere panaszosan említette, hogy tanítványát szintén meghódította Krisztus. Egy időre remeteségbe vonult, majd Antiochiában pap, később Konstantinápolyban püspök lett. Szerény élete, szigorú föllépése ellenkezésbe hozta a fényűző és léha udvarral, emiatt a császárnő száműzette. Ekkor búcsúzott el híveitől még ma is emlegetett nagyszerű felépítésű beszédében. Gyenge teste nem bírta a száműzetés viszontagságait, s a zord fekete-tengeri partvidéken meghalt. Hosszú beszédeit igen sokan majdnem naponként hallgatták a székesegyházban, és gyorsírók örökítették meg az utókor számára.

A nyugati latin irodalomban *Szent Ágoston* (†430) a legkiválóbb. Afrikai származású pogány tisztviselőnek és keresztény nejének, *Szent Mónikának* volt a gyermeke. Karthágóban tanult, és ott léha társai között maga is elromlott. Színház és multság volt legfőbb öröme. Kesergő anyja elől, vágyaitól hajtva, először Rómába ment, majd utána Milánóban helyezkedett el. Nemes szíve romlott élete miatt nyugtalankodni kezdett. De nem volt elég ereje és akarata, hogy jó útra térjen. Végre Szent Pál levelei és Szent Ambrus milánói püspök beszédei észre térítették. A Szentírás olvasása közben a következő szövegen akadt meg szeme: Tisztességesen járjunk, nem tobzódásokban és részegeskedésekben... Ekkor komolyabban kezdett gondolkodni, megkeresztelkedett, majd visszatért Afrikába, ahol pap, később pedig püspök lett. *Isten állama* címen írt bölcselő világtörténetet. De ennél is híresebb a *Vallomások* c. könyve, melyben ifjúságát, lelkének vívódását és megtérését írta meg utólérhetetlen mélységgel és bensőséggel. Ez a műve a világirodalom minden nyelvén megjelent.

A nyugati nagy egyházatyák közé tartozik még Szent Ambrus, Szent Jeromos, a szentírás latin fordítója (Vulgata), s végül Nagy Szent Gergely, az egyházi ének (cantus Gregorianus) megalakítója.

10. Az egyházi szervezet

Az egyházi szervezet (hierarchia) mai kialakulása a történeti idők eredménye, bár alapvonalai már az apostoli időben felfedezhetők. Az apostolok kezdetben csak a városokban létesítettek *egyházközségeket*, melyek élén a püspök állott. A püspök feladata volt híveit kormányozni, a szentségeket kiszolgáltatni, az evangéliumot hirdetni. Segítségére voltak a *papok* és a *diakónusok*. Az előbbieket, ha kellett, helyettesítették. Az utóbbiak pedig a szegényeket gondozták, szükség esetén prédikáltak, kereszteltek és áldoztattak. A nők gondozásában a *diakonisszák* és az özvegyek tevékenykedtek. A *szubdiakonatus* és a kisebb rendek intézménye a II. század után alakult ki.

Mikor a kereszténység a falvakban is elterjedt, ezek lelki gondozását az ún. *vidéki püspökök* végezték. Állandó lelkipásztort, ún. *plébánost* csak a későbbi időben kaptak, s ezzel együtt járt a vidéki püspökségek lassú megszűnése.

Az Egyház szervezete idővel még jobban kiépült. Több püspökség együttesen *egyháztartományt* alkotott. Ennek határai legtöbbször összeestek a birodalom egyes tartományainak határaival. Élén a tartomány fővárosának püspöke, az ún. *metropolita* állott. A metropoliták között a legtekintélyesebbek a pátriárkák voltak. Ők már több tartomány felett gyakoroltak joghatóságot. Legrégibb patriarkátus a *római*, *alexandriai* és *antiochiai* volt. A III. század után ugyanilyen rangra emelkedett a jeruzsálemi. Ezt követte a konstantinápolyi, mikor a város Kelet székhelye lett.

A dolog természetéből következett, hogy mindegyik felett a római püspök, vagy Nyugat pátriárkája állott. Ő személyében Szent Péter utódja, és így az Egyház feje volt. Elsősége eleinte csak a hitegység megóvásában nyilatkozott meg, de a IV. századtól kezdve már az egyházkormányzat terén is. Minden fontosabb dologban hozzá fordultak, és Szent Ágoston szerint, ha Róma szól, az ügyet elintézettnek tekintették. Megkülönböztetett címmel a VI. században kezdték pápának nevezni. Nagy Szent Gergely pedig felvette a *servus servorum Dei*, Isten szolgáinak szolgája elnevezést.

A papi méltóság elnyerésére elég volt a hitbuzgóság s a keresztény tanok bizonyos fokú ismerete. Rendszeres papképzés nem volt, hanem az öregebbek oktatták az ifjabbakat, később pedig a katekétikai iskolák szolgálták e célra. A papszentelést a püspökök végezték. Az állásokat választás útján töltötték be. Mégpedig a püspököt a tartomány püspökei és a nép választotta. Később azonban a nép elvesztette e jogát s helyébe az uralkodói megerősítés lépett. A lelkipásztorokat a nép s a papság meghallgatása után a püspök nevezte ki. A papság megélhetéséről eleinte kizárólag a hívek gondoskodtak, később hozzájárult az egyházi vagyón.

A papok Krisztus Urunk és az apostolok példájára kezdetben nőtlenül éltek, de ez nem volt általános. Nyugaton a szigorúbb felfogás vált szokássá, majd törvénné lett, Keleten viszont fennmaradt a korlátozás, hogy ti. a papok csak felszentelésük előtt nősülhettek meg, utána már nem.

11. A keresztény hitélet

Az ókori kereszténység hitéletét igen nagy buzgóság jellemezte. Az üldözések idején magánházakban gyűltek össze a hívek istentiszteletre. A békésebb idők beköszöntével Isten fenségének megfelelően díszes templomokat építettek. Halottaikat rendszerint a katakombákba temették el, s a sírhelyeket Jézus, a jó Pásztor, Szűz Mária s az apostolok képeivel díszítették. Egyik ismertető jelvényük a hal volt, mert a szó görög jelentésének (ichtüs) betűi kifejezik az üdvözítőről vallott egész hitüket: *Jézus Krisztus Isten Fia, megváltó*.

Az apostolok korában, ha valaki hitvallást tett Krisztusról, a keresztséget nyomban kiszolgáltatták neki, s csak azután oktatták a keresztény tanokra. Már a második században előbb tanították a jelentkezőket, szigorú lelki gyakorlatokat végeztek velük, és csak azután keresztelték meg a katechumeneknek nevezett hittanulókat, rendesen Húsvét vagy Pünkösd szombatján. A keresztény családok gyermekeit már a harmadik század óta csecsemő korukban megkeresztelték. A hívek vallási életének központja a szentmise és szentáldozás volt. Nemcsak imádkoztak, énekeltek, Szentírást olvastak és szentbeszédet hallgattak, hanem az új szövetség örök áldozatát is bemutatták. Már Szent János apostol egyik tanítványa, Szent Ignác püspök szemére vetette az eretnekeknek, hogy az Eucharistiától (Oltáriszentség) tartózkodnak, mert nem hiszik, hogy az Jézus Krisztusnak teste, mely bűneinkért adatott. A *Tizenkét apostol tanítása* címen ismert ősrégi irat pedig a következőket parancsolta meg: Az Úr napján gyűljetek össze, törjétek meg a kenyeret és áldjátok meg, miután előbb meggyóntátok bűneiteket, hogy áldozatotok tiszta legyen. *Szent Jusztin* is megírta, hogy a keresztények összejöveteleiken nem tesznek semmi rosszat, hanem: „összejövén, vasárnapokon felolvassák az apostolok följegyzéseit (evangélium), az előljáró azután beszédet mond a szép tanok és példák követéséről. Ha az imákkal is végeztek, kenyeret és bort hoznak vízzel... Ezt a táplálékot Eucharistiának nevezik, és nem mint közönséges kenyeret és italt veszik, hanem megtanították őket arra, hogy az imádság által a megszentelt étel átváltozás folytán Jézusnak teste és vére lett.”

Az Eucharistiát különben féltve őrizték a hitetlenektől, nehogy kezükbe kerüljön, és meggyalázzák. Ezért volt meg a *titoktartás fegyelme* (disciplina arcani), melynek értelmében a hitetlenek előtt tilos volt az Oltáriszentségről beszélni. Sőt még a hittanulókat is kiküldték a szentmiséről, és csak később avatták be őket e szent titokba.

A bűnbánat szentségéről szintén igen sok adat maradt fenn. Már a „Tizenkét apostol tanítása” is figyelmezteti a híveket: „Előbb gyónják meg bűneiket, hogy áldozatuk tiszta legyen”. *Origenes* (254) még világosabban írja, hogy amint az orvosnak a betegséget, úgy kell megváltanunk a papnak bűneinket. S ha ez úgy kívánja, akkor a tapasztalt orvos tanácsára, a hívek épülésére azokat az egész közösség színe előtt kell elmondani. *Ciprián* pedig (258) arra inti a híveket, hogy gyónja meg mindenki bűneit, míg él, míg gyónását elfogadhatják, míg az elégtétel és megbocsátás, melyet a püspökök adnak, kellemes az Úrnak. Ugyanekkor *Tertullian* keményen ostromozza azokat, akik a gyónást napról napra halogatják, s inkább szegyenükre, mint megmentésükre gondolnak. Mindezekből kitűnik, hogy az őskeresztények püspökei és papjai rendelkeztek a bűnbocsátó hatalommal, melyet az apostolok az Úr Jézustól kaptak és tovább adtak. A hívek pedig nem csupán általános bűnbánattal, hanem bűneik részletes megváltásával kérték a feloldozást a lelkiatyától. Az őskeresztény Egyház fegyelme szigorú volt, mert a gyónót először hosszas, néha éveken át tartó vezeklésre, sőt esetleg az összes hívők előtt nyilvános bűnvallomásra kötelezték, és csak azután oldozták fel és engedték a szentáldozáshoz. Ez a szigorú fegyelem azonban lassankint enyhült, a nyilvános gyónást pedig nagy Szent Leó pápa 450 körül egyik levelében egyenesen helytelenítette. Minden eszközzel – írta – meg kell szüntetni ezt az eljárást: azt a vezeklést

értem, hogy a hívek az egyes bűnök írásbeli jegyzékét nyilvánosan felolvassák; mivel a lelkiismeret állapotának elegendő, ha titkos gyónásban nyilatkoznak meg, a püspök előtt.

A gyakori heti és havi gyónás mai szokása nem volt általános az ókori keresztényeknél, hanem aki úgy érezte, hogy halálos bűnt követett el, az elment gyónni, és feloldozást kért Isten helyett a püspöktől, vagy a paptól.

12. A remete- és szerzetesi élet

A keresztény hit elterjedéséhez nagyban hozzájárult annak a sok ezer vértanúnak hősiessége, akik Krisztusért nem rettentek vissza a legborzalmasabb haláltól sem. Ezek vérük hullásával szolgálták a nagy eszmét. Mások viszont életük állandó buzgóságával és jóságával szentelték meg azt. Nem elégedtek meg pusztán a parancsok megtartásával, hanem az evangéliumi tanácsokat is követték, s az erények hősi gyakorlásával példaképei lettek kortársaiknak. Ezek voltak az *aszkréták*.

Az üldözések idején, főképpen Decius alatt, az aszkéták közül sokan az egyiptomi puszta-ságba menekültek, s megteremtették a *remeteséget*. Ennek legkiválóbb képviselője remete *Szent Pál* és *Szent Antal* volt. Az utóbbit nevezhetjük a szerzetesség ősatyjának. Tisztelői ugyanis hozzá sereglettek, celláikat egymás mellé építették, s az ő vezetése alatt közös életet folytattak, mely imádságból és munkából állott. E *cenobiták* közös életét *Szent Pachomius* már írott szabályokkal rendezte.

De nemcsak a férfiakat ihlette meg az evangéliumi tanácsok varázsereje, hanem a nőket is. Ezek a püspökök kezébe tették le fogadalmukat s a tökéletesebb élet jeléül fátyolt viseltek. A férfi-szerzeteséletnek nagy lendületet adott Keleten *Nagy Szent Vazul*, a nőknek pedig *Pachomius* nővérei.

A szerzetesség híre *Szent Athanáz* és *Szent Jeromos* révén eljutott Nyugatra is. A nyugati szerzetesség igazi megalapítója azonban *Szent Benedek* volt. Nursiában született, Rómában tanult, majd elhagyva a világot, három évig Subiacoban remetéskedett. Követői kérésére azonban monostorokat alapított, melyek közül leghíresebb a montecassinói (529). Mint apát, szerzetes fiai számára külön *Regulát* írt, mely a hármass fogadalmon kívül a monostori élet minden egyes mozzanatára kiterjedt. A monostor élén az apát áll, akinek felügyelete alatt élnek a szerzetesek. Vannak köztük felszentelt papok, s ezek mellett laikus testvérek. A bencések jelszava *ora et labora*, vagyis az imádság és a munka. Kezdetben csak testi munkával, főleg földműveléssel foglalkoztak, később azonban áttértek a tudományok művelésére is. A klasszikus ókor irodalmi remekeit másoló munkájukkal nagyrészt ők mentették át az utókornak. De sokat köszönhet nekik a keresztény kultúra, a tudomány, irodalom és művészet is. Áldásos működést fejtettek ki a népvándorlás fékezhetetlen népeinek megtérítésében, a szelídebb erkölcsök, szokások meghonosításában s a munka megkedveltetésében. A rend lelki és szellemi virágzását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy idők folytán 24 pápa, 200-nál több bíboros, 4000 püspök, 1600 érsek, s több, mint 5000 szent került ki a rendből.

A nők számára *Szent Benedek* húga, *Szent Skolasztika* alapított szerzetet. Ez a női tagozat kezdetben az imádság és felebaráti szeretet gyakorlása, később pedig a nőnevelés által lett az emberiség jótévője.

13. A hittérítés a népvándorlás idején

A rómaiak katonai ereje már Julius Caesar óta a birodalom barbár népein nyugodott. Ez sok belvillongásnak lett a forrása. Emiatt sem a keleti, sem a nyugati birodalom nem tudott a népvándorlás támadásai ellen védekezni. Ellenben az Egyház hithirdetői által egymásután nyerte meg Krisztusnak a nyugtalan és féktelen népeket. Attila állítólagos szavai jelzik a nyugat felé sodródó népek romboló erejét: „Ahová lovam lép, ott fű nem nő többé”. De viszont a másik megtörtént eset mutatja az Egyház fensőbb rendű, szellemi fölényét: Leó pápa Attila elé ment, és visszatérésre bírta Róma falai alól.

A hithirdetés munkáját a pápák megbízásából főleg a szerzetesek végezték. Európa akkor élő népei közül először a *gótok* tértek meg. Kezdetben teljesen az arianusokhoz csatlakoztak, de nyugati águk a VI. században katolikussá lett. Emléküket a Wulfila nevű püspökük által lefordított Szentírás őrzi.

A gótok után következtek az *írek*, akiknek apostola *Szent Patrik* volt. Az ottani szokás szerint dobszóval összegyűjtötte a népet, s a szabad ég alatt beszélt nekik Jézus fönséges életéről és magasztos tanairól. A druidák (kelta pogány papok) és bárdok (népénekese) hevesen védekeztek ellene, de ő ritka okosságával, megnyerő nyájasságával és bátor föllépésével győzedelmeskedett fölöttük. Az egész nép megtért, és ettől kezdve Írországot a *szentek szigetének* szokás nevezni. Az ír nép sokat szenvedett hithűsége miatt az angoloktól, de az elnyomás ellenére önfeláldozással ragaszkodott katolikus vallásához.

A régi britek között már a IV. században elterjedt a kereszténység, de az őket leigázó pogány angol-szászok majdnem egészen kiirtották. A két nép keverékéből származtak a mostani angolok. Ezek megtérítésére Nagy Szent Gergely pápa *Szent Ágoston* bencés apátot néhány rendtársával küldte el hozzájuk (597), s ezek oly sikerrel hirdették Isten igéjét, hogy egy század leforgása alatt az egész angol nép katolikus lett. Vadonjaiban kolostorok, templomok és iskolák emelkedtek, a mocsarak helyén pedig kalászos rónaságok terültek el.

Már előzőleg történt a frankok megtérése is. *Klodvig* királyuk ugyanis az alemannok ellen kivívott győzelme után meghallgatta felesége, a keresztény vallású Klotild kérését, és 3000 emberével együtt *Reimsben* 500 körül fölvette a keresztséget. „Hajtsd meg szelíden nyakadat kemény sigambriai, – így szólt hozzá a keresztelő Szent Remig püspök – égesd el, amit eddig imádtál és imádd, amit elégettél.” Ezzel a nagyjelentőségű eseménnyel a népvándorlás zivataraiiban szenvedő Egyház hatalmas védelemhez jutott. A hithirdető szerzetesek áldozatos munkája viszont megvetette a frankok későbbi dicsőségének alapjait a mai Franciaország földjén.

A németek legkiemelkedőbb apostola *Szent Bonifác* angol szerzetes, aki a VIII. században társaival bejárta a Rajna és Duna mellékén, az erdőkben és síkságon lakó különböző germán törzseket, és önfeláldozó munkájával megtérítette őket. Tübingia, Hessen, Bajorország részeinek meghódítása után Szent Bonifác kiépítette a német egyház szervezetét. Tizenkét püspökséget alapított, s mint mainzi érsek zsinatokat tartott, és üdvös intézkedésekkel fékezte meg a germán nép szilajságát és babonás szokásait.

14. Az izlám

Amilyen szépen haladt előre az Egyház térítése Nyugaton, épp olyan veszedelem fenyegette helyzetét Keleten. *Arábiából* újabb vallási mozgalom indult meg, amely Mohamed nevéhez fűződik. Mohamed kereskedő volt. Utazásai közben megismerkedett a zsidó, pogány és keresztény vallásokkal, s tanait ezek tételeiből állította össze.

Azt hirdette, hogy látomásában megjelent neki Gábor főangyal és kinyilatkoztatásában részesítette. Fel is lépett tanainak hirdetésével, de mikor azt kívánták tőle, hogy küldetését csodával bizonyítsa be, ezt tenni nem tudta. Emiatt a nép haragja elől kénytelen volt Mekkából Medinába menekülni (622). Itt foglalta össze vallási tételeit. Ezek szerint: egy az Isten s Mohamed az ő prófétája, aki nagyságban felülmúlja Krisztust és Mózeszt. A világ az Isten műve, melyet a semmiből alkotott. Ezenkívül hirdette az ember tehetetlenségét Isten örök és változhatatlan rendelkezéseivel szemben, más szóval a fatalizmust. Bűnbeesésről, megváltásról nem vett tudomást. Hitt az örök életben, s aki vallásának, az izlamnak hűségese követője lett, annak a másvilágon kivételes örömöket helyezett kilátásba. Az izlam terjesztését karddal is megengedte, sőt erre buzdította híveit.

Hit és erkölcsi rendszerében nagy szerepet játszott a napi többszöri mosakodás, az alamizsnálkodás, imádság és böjt. Előírta, hogy életében minden igazhitű mohamedán legalább egyszer a mekkai szent kőhöz, a *Kábához* elzarándokoljon. Tiltotta a szeszes italok élvezetét, de megengedte a többnejűséget, továbbá a rabszolgatartást, sőt a vérbosszút is. Tantételeit utódai a mohamedánok szent könyvében, a *Koránban* gyűjtötték össze.

Tekintettel arra, hogy a vallás terjesztését karddal is megengedte, sőt a vallásháborúban elesetteknek nagy jutalmat ígért a mohamedánok paradicsomában, követői fanatikus terjesztői lettek vallásának. Rövid idő alatt megnyerte *Arábiát*, *Palesztinát*, *Szíriát*, *Perzsiát* és *Egyiptomot*. A VII. század végén meghódolt egész Afrika, hol a keresztényeknek virágzó hitközségeik voltak, s ezeket a mohamedánok tönkretették. Innen Európára akarták rávetni magukat. Át is jutottak a Gibraltáron, megvetették lábukat Spanyolországban, s csak *Martell Károly* frank vezér kettős győzelmének köszönhető, hogy Franciaországot is el nem foglalták. Itt megakadt az izlám, de Spanyolországból őket kiszorítani csak évszázadok múlva sikerült.

A keresztény középkor

15. A pápai állam megalakulása és a keresztény császárság

A keresztény középkor egyik jellegzetes intézménye a pápai állam. Feladata a megtért népeknek keresztény szellemben való nevelése és művelése volt.

A pápai állam előzményeinek az a szokás vehető, hogy egyes előkelőbb római patrícusok vallásos érzéstől indítatva haláluk után a pápát tették meg birtokaik örököséül. Ebből lassanként kialakult az ún. *patrimonium Sancti Petri*, vagyis Szent Péter öröksége. Idővel ez annyira gyarapodott, hogy Itália jelentékeny része az Egyház birtokába került. A pápák világi hatalma és anyagi jóléte lehetővé tette, hogy híveiket ne csak lelkiekben gyámolítsák, hanem anyagilag is segíeyzzék, sőt védjék a népvándorlás gyakori támadásai ellen.

Ilyen irányú tevékenységük nagy tekintélyt biztosított nekik, s 700 után már államfői jogokat is gyakoroltak Rómában és környékén. Ebben a munkájukban eleinte támogatták őket a bizánci császárok is. Mikor azonban náluk kitört a képrombolási vita, ellenséges magatartást tanúsítottak a pápával szemben. Ugyanakkor semmi védelmet nem nyújtottak a Róma felé törő barbárok ellen. Erre *Zakariás* pápa *Kis Pipin* frank országnagyot kérte fel védőül. Pipin megszabadította a pápát az Itáliában zsarnokoskodó *longobardoktól*, utána pedig a bizánciaktól elfoglalta az ún. *ravennai exarchatust* s a tőle délre fekvő Pentapolissal együtt a pápának engedte át (755). Ezekből s a korábbi adományokból alakult ki a *pápai állam*. A pápa hálája jeléül viszont Kis Pipint elismerte az Egyház védőjének s a frankok királyának.

A pápaság s a frank királyok között még szorosabb lett a viszony Nagy Károly alatt. Atyja, Pipin adományait ő is megerősítette, sőt újabbakkal gyarapította. III. Leó viszonzásképpen 800 karácsonyán római császárrá koronázta őt, s ezzel felújult a nyugati római császárság, de már keresztény tartalommal. Ennek megfelelően a császár lett a keresztény királyok legfőbb feje, s egyben az Egyház védelmezője.

Nagy Károly magas méltóságának a legteljesebb mértékben megfelelt. A pápát elismerte a lelkiek terén felettesének, s rajta volt, hogy birodalmában az Egyház minél jobban megerősödjék. Az egyháziakat különböző kiváltságokkal ruházta fel. Így a főpapokat az országnagyok közé emelte, a zsinatok határozatait pedig beiktatta birodalmának törvénykönyvébe. Templomokat, kolostorokat alapított, s ezeket gazdagon megajándékozta. Számos iskola köszöni neki létét. Tanácsosa, Alcuin biztatására udvarában főiskolát létesített, s ezzel példát adott másoknak hasonló intézmények létesítésére. Rendszeresítette a középfokú és az elemi népoktatást. Pártolta a tudományon kívül a művészeteket. Sokat tett a térítés érdekében is. De itt nem tanúsított mindig kellő tapintatot, sőt mint a szászok vérfürdője bizonyítja, az erőszaktól sem tartózkodott, amit már nem lehet helyeselni.

A pápa világi uralma révén sokat tehetett a lelki, szellemi, sőt az anyagi haladás terén, s veszélyeztetése esetén volt mire támaszkodnia. A pápaság és a császárság az egész középkoron át szoros kapcsolatban állott egymással. Amíg mindkét fél megtartotta az egymás közti helyes viszonyt, áldás fakadt ebből. De mihelyst akár az egyik, akár a másik felborította azt, sok kellemetlenség, békétlenség és harc származott belőle.

16. A középkori hittérítés

Az Egyház sohasem feledkezett meg az Üdvözítő legfőbb parancsáról: elmenvén tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében. Ebben a megbízatásában a középkorban is megtette kötelességét. Papjai és szerzetesei felkeresték a legtávolabbi élő népeket, hogy megvigyék nekik az evangéliumot.

Az északi népek közül a dánok és skandinávok Szent Ansgárt, a norvégok viszont Szent Olafot vallják térítő apostoluknak. A hittérítés további útja elvezetett egészen Izlandig és Grönlandig.

A szlávok között a horvátok már a VII. században elfogadták a kereszténységet, bár véglegesen csak a IX. században szilárdult meg az köztük. Velük majdnem egyidejűleg vették föl a kereszténységet a szerbek. Ezek eleinte a nyugati Egyházhoz tartoztak, később azonban a keletiekhez csatlakoztak. Az északi szlávok apostolai Cirill és Method görög szerzetesek voltak, akik a morvák és a csehek megtérítésén fáradoztak lángoló buzgalommal. Cirill nevéhez fűződik a szláv betűírás (cirill-írás) s ezzel a szláv irodalomnak köszöntik benne megalapítóját. A lengyelek megtérítését Miciszláv fejedelem kezdte meg, s a szerzetesek segítségével utódai fejezték be. Az oroszok megtérítése Vladimir nagyfejedelem érdeme. A bolgárok megtérése az I. Miklós pápától küldött római papoknak köszönhető.

A magyarok közel száz évig éltek Európában anélkül, hogy a kereszténységet fölveették volna. Pogány vallásuk és harcias életmódjuk ellenszenvessé tette honfoglaló őseinket Európa népei előtt. Ez az ellenszenv még inkább fokozódott, mikor betöréseikkel szüntelenül nyugtalanították Európa polgárisodni kezdő népeit. I. Ottó augsburgi diadala azonban elvette kalandvágyukat, és hajlamot ébresztett bennük a békésebb otthon iránt. Géza fejedelem felismerte, hogy ha népe a kereszténységet föl nem veszi, nem lesz állandó maradása Európában. Ezért szívesen fogadta be a Pilgrim passai püspök és Szent Adalbert által küldött idegen papokat és szerzeteseket, akik nagy sikerrel hirdették az evangéliumot. Géza fejedelem, bár nem tudott teljesen szakítani régi vallásával, Vajk nevű fiával együtt mégis felvette a kereszténységet. Az István névre keresztelt fia részére megkérte Gizella bajor hercegnőt, aki férjének hűséges felesége s küzdelmeiben segítőtársa lett. Amikor Szent István átvette az ország kormányzását, atyja megkezdett művét befejezte, s a kereszténységet széles körökben elterjesztette.

Törekvése erős ellenállást támasztott az ősvallás követői között, s ezek élére Koppány vezér állott. Veszprém alatt összeütközésre került a sor, s Koppány elesett. Utána a zendülők nagy része hamarosan megkeresztelkedett. István a keresztény hit sikeresebb megszilárdítása végett püspökségeket alapított, templomokat és kolostorokat építtetett és a szomszéd tartományokból újabb térítőket hívott be. A legbuzgóbb térítő azonban maga a szentéletű király volt.

István fejedelem, miután a kereszténység alapját megvetette, Asztrik pécsváradi apátot II. Szilveszter pápához küldte, hogy intézkedéseinek megerősítését, s a királyi cím engedélyezését kérje. A pápa örömmel teljesítette kérését. Intézkedéseit jóváhagyta, királyi címét és jellegét elismerte, s ennek bizonyosságául koronát küldött neki.

Szent István a küldött koronával Esztergomban Magyarország királyává koronáztatta magát. A magyar keresztény államszervezés munkáját ezután még nagyobb lendülettel folytatta. Az apostoli kereszt mellett, ha kellett, a kardot is megmarkolta, sőt az életére tört Vazul öccsét az akkori íratlan törvények szerint meg is vakíttatta. Mindez lehet árnyoldala az embernek és a szentnek, aki szintén „hétyszer botlik napjában”. De viszont, ha életszentsége és bölcsessége mellett nem lett volna annyi akaratereje, szigora és emberfeletti kitartása, akkor nyakas és pártos népét aligha tudja a keresztény erkölcsök szerint megszelídíteni s államalkotó elemmé tenni. Legnagyobb királyaink egyike ő, akit VII. Gergely pápa az ifjan

elhunyt, tiszta életű Imre herceggel s nevelőjével, Gellért Csanádi püspökkel együtt, mint szent életű és jószívű embert, az egyház nagy apostolát, a nemzet bölcs uralkodóját 1083-ban méltán avatott a szentek sorába.

17. A keleti egyházszakadás

A bizánci császárok nemcsak világi, hanem egyházi kérdésekben is vezető szerepet követeltek maguknak. Többször erőszakos módon beleavatkoztak az Egyház joghatóságába, s ezzel előidézték a keleti egyházszakadást.

Mióta a longobárdok kiszorították a bizánci császárok hatalmát Itáliából, az itáliai népek a pápákat tekintették legfőbb uruknak. Kelet császárainak nem tetszett a pápai hatalom megnövekedése, s csak az alkalmat várták az összetűzésre. Ez bekövetkezett a képek tisztelete körül támadt vitában. Az Egyház a képek által tiszteli a szenteket, de nem imádja. Tanítása szerint az imádás kizárólag Istent illeti meg. A képek tisztelete ellen először *Isauri Leó* császár emelte föl szavát, és szigorú rendelettel tiltotta azt. Utódai egy lépéssel tovább mentek, és üldözték azokat, akik a képtisztelettel nem akartak felhagyni. Nyugalmasabb idők *Iréne* császárnővel köszöntöttek be, aki maga is képtisztelő volt. A második niceai zsinat (787) pedig kimondta, hogy a „szentek képeit tisztelni üdvös és hasznos, mivel a tisztelet tulajdonképpen azokat illeti, akiket a képek ábrázolnak”.

A százados súrlódás Róma és Bizánc között *III. Mihály* császár alatt nyílt törésre vezetett. A császár ugyanis a szentéletű Ignác pátriárkát méltóságától megfosztotta, és helyébe a császári ház rokonát, a nagyeszű, de jellemgyenge Photiust nevezte ki (858). *I. Miklós* pápa védelmébe vette Ignác pátriárkát, miért is Photius a pápa ellen fordult. Kárhoztatta, hogy a latinok az áldozópapoktól kiszolgáltatott bérházat elvetik. Állította, hogy a konstantinápolyi hitvallást a „*Filioque*” becsúsztatásával meghamisították. Kifogásolta, hogy a bűnt nem kezdik a Septuagesima-vasárnaptól, ugyancsak, hogy bűnt napon megengedik tej és vaj használatát, hogy a fölszentelés előtt megházasodott papok a fölszentelés után nevéket nem tarthatják meg stb. A vádak önmagukban nem lehettek elégségesek a nagy egyházszakadásra, s mégis erre vezettek.

A keletiek és nyugatiak ellenségeskedése ugyanis tovább folyt. *Cerularius Mihály* pátriárka ismét előhozakodott Photius kifogásával, sőt megtoldotta azzal, hogy a latinok a szentmisében kovásztalan kenyeret használnak, és nagybűjtben nem énekelnek alleluját. A pápa az ellentéteket még mindig békésen szerette volna elsimítani, s ezért követét Konstantinápolyba küldte (1054). A keletiek azonban nem sikerült engedelmességre bírni. Így tehát a pápai követ a *Hagia Sophia* főoltárára letette a kiközösítő bullát, s ezzel Kelet elvált a római Egyháztól.

18. Az egyházi élet süllyedése

Az Egyház világi uralmának igen sok előnye volt, de nem lehet tagadni káros következményeit sem. A pápai trónért már a IX. század vége felé megindult a versengés az itáliai patrícuscsaládok, pártok közt. Így nem egyszer méltatlan emberek kerültek Szent Péter örökébe, akik nem sokat törődtek hivatásukkal. Megtörtént az is, hogy egyszerre többen is követelték maguknak a pápai méltóságot, sőt gyermekeket is megválasztottak pápának. A X. század elején Theodora és leányai személyében nők döntöttek, hogy ki legyen a pápa. De az már nem felel meg a valóságnak, mintha a pápai trónon Johanna nevű nő ült volna. Ezt a rosszindulatú valótanságot a XIII. századi krónikások találták ki. Szerintük IV. Leót követte volna az említett Johanna. Eltekintve, hogy az egykorú források erről mit sem tudnak, történetileg bizonyos, hogy IV. Leót közvetlenül III. Benedek követte. Ezt igazolja Hinkmár reimsi érseknek IV. Leóhoz intézett levele. Mire ugyanis követei Rómába értek, már nem találták életben a pápát, miért is a levelet közvetlen utódjának, III. Benedeknek adták át. A másik döntő bizonyosság az az érem, mely egyik felén Lothár császárt, a másikon pedig III. Benedeket ábrázolja. Lothár császár 855-ben halt meg, tehát III. Benedeknek már 855-ben uralkodnia kellett. És valóban IV. Leó pápa 855 július 17-én bekövetkezett halála után ez év szeptember 29-én már meg is koronázták Benedeket a Szent Péter bazilikában. Így nincs idő sem, ahová Johannát bele lehetne illeszteni.

De ha Johanna pápasága a történeti mesék világába tartozik is, azt nem lehet tagadni, hogy különféle visszaélések kaptak lábra. Köztük legveszedelmesebb volt az *investitúra*. Ennek értelmében a királyok a főpapi állásokba püspöki gyűrű és pásztorbot átadásával iktatták be a nekik lekötelezett jelölteket. Püspök, apát csak az lehetett, aki a király tetszését elnyerte. Így tehát sok méltatlan egyén jutott főpapi méltóságokhoz. Hasonló baj volt a *simonia*, ami abban állt, hogy a királyok pénzért árulgatták a főpapi állásokat, s nagyszámban akadtak, akik azokat meg is vásárolták. Sokan nem tartották meg a papi nőtlenség törvényét sem, és megházasodtak. Ezek a jelenségek rombolólag hatottak a hívőkre is. Ebben az időben újra felütötte fejét az ököljog, a párviadal és a vérbosszú. Ugyancsak elterjedt a babona és az istenítélet.

Szomorú árnyképek voltak ezek, de mellettük akadtak vigasztaló jelenségek is. A rossz pápák után következtek a jók, hogy csak I. Miklóst említsük, aki a keletiekkel szemben meg tudta védeni a pápai tekintélyt s az egyházi elveket. Vagy ott volt II. Szilveszter, ki nagy tudásával biztosított tekintélyt a pápaságnak. A világi papság körében megalakult a kanonoki intézmény, mely a fegyelmezettebb közös életet írta elő. A szerzetesség reformálására a bencések *clunyi* kongregációja vállalkozott. A Clunyban és a hozzá csatlakozott kolostorokban nevelkedett szerzeteseknek sikerült Európa egyházi és világi életét teljesen új szellemmel eltölteni. Az Egyház ezek folytán újra tudatára ébredt hivatásának, küzdött a visszaélések, fegyelmezetlenség s az egyházellenes irányzat ellen. Az ököljogot az ún. *treuga Dei*-vel, az Isten békéjével próbálta szelídíteni. Ennek értelmében megtiltotta, hogy szerda estétől hétfő reggelig, továbbá a tiltott időben, azaz adventben és nagyböjtben bárki is bántalmazni merje haragosát. Meghonosította az Egyház a menedékjogot, eszerint az üldözöttet, ha templomba menekült, nem érhette bántódás. A babonák ellen a zsinati határozatokkal küzdött. Korlátozta az istenítéleteket s a boszorkányperekben, ha már a korszellemmel szemben elejüket venni nem tudta is, sokkal enyhébb eljárást követett, mint akárhány későbbi állam.

Nem tagadjuk, hogy e századokban voltak sötét foltok, elriasztó események, de nem hiányoztak az egészséges hitépítő mozgalmak sem. Éppen ezért igazságtalanság az egész középkort sötétnek bélyegezni, mert e vád méltatlanul éri.

19. VII. Gergely és reformmozgalma

A clunyi kongregáció sok szentéletű szerzetessel, kiváló tudósokkal, nagyszerű főpapokkal ajándékozta meg a Egyházat. De valamennyi közül kiemelkedik *VII. Gergely*, akinek nevéhez fűződik a középkori Egyház eredményes megreformálása főben és tagokban egyaránt. Mint szerzetes került Rómába, ahol életszentségével s nagy tudásával feltűnést keltett. Őt pápát szolgált végig, mikor 1073-ban egyhangúlag őt választották Szent Péter örökébe.

Pápaságának feladatát abban látta, hogy az Egyházat megreformálja. Először is a papság fegyelmét iparkodott helyreállítani. Papjaitól megkívánta, hogy nőtlenségben éljenek, s a családi gondoktól szabadulva, tisztán híveiknek szenteljék életüket. Szigorúan megkövetelte tőlük, hogy papi működésükben lelkiismeretesen járjanak el. Eltiltotta őket a hivatásukkal össze nem férő foglalkozások űzésétől. Viszont a híveknek meghagyta, hogy a méltatlan és nős papok miséjét ne hallgassák, s az ilyenektől kiszolgált szentségek vételét kerüljék.

A továbbiakban kérlelhetetlenül véget vetett a simoniának. A kor elferdült szokásaihoz tartozott, hogy egyesek pénzért árulták és vásárolták az egyházi javadalmakat, sőt nem egy esetben a szentségeket, szentelményeket és búcsúkat, s ezekkel valóságos üzérkedést folytattak. VII. Gergely e visszaélés ellen a legkíméletlenebb harcot folytatott.

Szembeszállt az uralkodók által kisajátított investitúrajoggal, melynek alapján a királyok iktatták hivatalukba a püspököket. Emiatt összeütközésbe jutott IV. Henrik német királlyal, aki hivatkozva arra a szokásra, hogy elődei már két századon át gyakorolták az investitúrát, nem akart róla lemondani. Sőt kíméletlen hangú levelet írt Gergelynek, melyben őt hamis barátának s az apostoli szék bitorlójának nevezte, majd a wormszi zsinaton letétette a pápai székről is. Így érthető, ha VII. Gergely őt kiközösítette.

A kiközösítés nagy riadalmat keltett Németországban. A birodalmi rendek, mivel más tekintetben is kifogásolták Henrik uralmát, elhatározták, hogy lemondadják trónjáról, ha egy éven belül nem kér bűnbocsánatot, s nem kap feloldozást a pápától. Henrik félt a fenyegetés beváltásától, s ezért kénytelen-kelletlen udvari kíséretével a téli hidegben átkelt az Alpokon s bűnbánólag felkereste a pápát *Canossában* (1077). Az akkori szokás szerint vezeklőruhában jelent meg előtte, s mivel bűnbánatot s őszinte megtérést színlelt, a pápa feloldozta. Henrik vezekléséből nem szabad vádat kovácsolni a pápaság ellen. A penitencia fentebbi formája a kor szokása volt, aminek alávetette magát más uralkodó is.

A király bűnbánata és megtérése nem volt őszinte. Alig hogy hazatért, megfékezte a vele szemben álló birodalmi rendeket, akik Rudolf személyében már ellenkirályt választottak. Majd szövetkezve a pápa ellenségeivel, hadat vezetett Róma ellen. A pápát az Angyalvárba szorította, ahonnan csak a normannok vezére, *Guiscard Róbert* szabadította ki. Ennek csapatai azonban nagy pusztítást vittek végbe Rómában, amiért a nép a pápát okolta. Emiatt el kellett vonulnia *Salernóba*, ahol 1085-ben fejezte be életét. Utolsó szavaiként emlegetik: „Szerettem az igazságot, gyűlöltem a hamisságot, azért számkivetésben kell meghalnom.”

Bár VII. Gergely látszólag legyőzve került ki a harcból, küzdelme mégsem volt meddő. Utódai szintén az ő nyomdokain haladtak, s a wormszi konkordátum (1122) meghozta harcuk gyümölcsét. Ennek értelmében a császár az Egyház javára lemondott a gyűrű és pásztorbot átadása által történő investitúra gyakorlásáról. A pápa viszont nem ellenezte, hogy a püspökök és apátok választása a császár, illetve megbízottja jelenlétében történjék, de minden simonia és erőszak kizárásával. A megválasztott az uralkodótól vette át a jogar átadása mellett a javadalmat és az abból folyó világi kötelességeket, nevezetesen az ország kormányzásában és védelmében való segédkezést.

20. A pápaság fénykora

A wormsi konkordátum biztosította azt a keretet, melyben a pápaság nyugodtan végezhetette a Világegyház nagy feladatait. Míg a német császárok tiszteletben tartották annak pontjait, nem volt baj. Mikor azonban a Hohenstaufi-házból származó *Barbarossa Frigyes* lépett a császári trónra, felmondta a barátságot, s a császári (ghibellin) és a pápai (guelf) párt között kb. 100 évig tartó harcot indított el.

Tervbe vette, hogy felújítja a régi római császárságot korlátlan hatalommal. Uralmi elvként állította fel, hogy minden törvény végső forrása a császári akarat, s ennek még a pápa is engedelmességgel tartozik. Pápa és püspök csak az lehet, akit a császár elfogad, s a pápai állam sem lehet más, mint az ő hűbértartománya. E törekvése már IV. Adorján pápában erős ellenzőre talált. De még inkább küzdött ellene III. Sándor, aki a középkornak egyik legnagyobb egyházfője volt. Melléje sorakoztak fel a szabadságukat féltő lombard városok. Erre Frigyes már háborúval felelt. Bár Felső-Itáliában eleinte siker kísérte fegyvereit, később mégis elhagyta hadi szerencséje. *Legnanónál* vereséget szenvedett, mire megkötötte a velencei békét (1177). Ennek értelmében megígérte, hogy lemond imperialista terveiről, s addigi hibáit jóvá teszi. Ígéretét beváltotta, s az Egyháznak annyira hűséges fia lett, hogy öreg korában még a harmadik keresztes hadjárat vezetésére is vállalkozott. A békekötés után két évre III. Sándor megtarthatta a *III. lateráni* zsinatot (1179). A zsinat egyéb üdvös intézkedései mellett arról is nevezetes, hogy a pápaválasztást kánoni törvényekkel szabályozta.

Még III. Sándornál is több dicsőséget hozott az Egyházra *III. Ince*, akit kiváló lelki és szellemi tulajdonságai miatt egész fiatalon (37 éves korában) választották meg pápának. Nagy eszmék foglalkoztatták, s ezek jó részét sikerült megvalósítania. VII. Gergely reformjai tulajdonképpen az ő pápasága alatt váltak valóra. A szigorú papi fegyelmet mindenkitől megkövetelte, elsősorban saját pápai udvarától. A hitélet egységének megóvása és ápolása végett kemény kézzel küzdött kora hittévedései ellen, melyek felborítással fenyegették az akkori társadalmat. Sokat tett a különböző tudományágak felvirágzásáért. Nevéhez fűződik a pápai állam teljes helyreállítása s ennek becsületes és igazságos kormányzása.

Szavának és tekintélyének olyan súlya volt, hogy a világi uralkodók is meghajoltak előtte. Hazánkban kibékítette András herceget Imre királlyal. Anglia urát, *Földnélküli Jánost*, élete megjavulására készítette. *Fülöp* francia királynak meghagyta, hogy eltaszított törvényes feleségét fogadja vissza. Legjobban szerette volna, ha egységbe tudja tömöríteni a nyugati uralkodókat, s ilyen módon a Szentföldet felszabadíthatja a pogányoktól. Ez a terve azonban az 1204-ben felállított konstantinápolyi latin császárság ellenére is csak álom maradt. 1215-ben összehívta a IV. lateráni zsinatot, ahol a szentáldozásra és házasság szentségére vonatkozólag hoztak üdvös rendeleteket. Szeplőtelen jelleme, fényes tehetsége és eredményes tevékenysége révén méltán nevezte el őt még a protestáns Gregorovius történetíró is a *pápaság Augustus-ának*.

Halála után II. Frigyes császárban ismét követőre talált a Hohenstaufi-eszme: a császári mindenhatóság megalapítása. Frigyes fiatalabb éveiben megígérte III. Incének, hogy keresztes hadjáratot vezet a Szentföldre, de ígéretét nem teljesítette. Az Egyház törvényeinek megvetésével odáig jutott, hogy IX. Gergely kénytelen volt őt kiközösíteni. Erre megijedt, s megindult a Szentföldre, de onnan visszatérve, a pápai állam ellen fordult. Nem engedte meg, hogy a tervezett, sőt hirdetett zsinatot megtarthassák, hanem a zsinatra igyekvő püspököket elfogatta 1245-ben. IV. Ince alatt a zsinat mégis összejött *Lyonban*, Frigyes itt letették, a pápa pedig alattvalóit feloldotta a hűségeskü alól. A császárt ettől kezdve az egyik balszerencse a másik után érte. Hívei elpártoltak tőle, s maga a legnagyobb elhagyatottságban halt meg 1250-ben. Az utolsó Hohenstaufot: *Konradinót* a két Szicília ura, *Anjou Károly*

fejeztette le Nápolyban (1268). A százéves küzdelemben a Hohenstaufok elpusztultak, de velük a keresztény császárság eszméje is elbukott.

21. A pápaság hanyatlása

A XVI. század szomorú időket hozott az Egyházra. Azelőtt a pápaságnak a Hohenstaufok ellen kellett küzdeni, most pedig a francia királyok, főképpen pedig *IV. vagy Szép Fülöp* vetette el a harc magvát. A pápai trón ura ekkor *VIII. Bonifác* volt, aki igen képzett, erős akaratú ember hírében állott. Csak az volt a hibája, hogy túl heves természetének nem tudott ellenállni. Őt sem hagyta nyugton az a gondolat, hogy az európai fejedelmeket egy táborba kellene hozni, s újra megkísérelni a Szentföld visszavételét. Szándéka azonban meghiúsult *IV. Fülöp* ellenállásán. Fülöp az Egyháznak nem volt barátja, önkényességében annyira ment, hogy még birtokait is elvonta eredeti rendeltetésüktől. Emiatt Bonifác zsinat elé idézte, amelyen azonban nem jelent meg, de még püspökeit sem engedte el. Ehelyett egy *Deum time* kezdetű bullát hamisított, mely szerint Bonifác azt állította volna, hogy a király világi tekintetben is alárendeltje a pápának. E bulla hangja alkalmas volt a pápaellenes hangulat szítására, ami Franciaországban be is következett. Bonifác az összehívott zsinaton az Unam Sanctum bullával felelt, melyben leleplezte a hamisítást. Fülöp nem sokat hederített erre. Tovább is izgatott a pápa ellen, s mikor Bonifác kiközösítéssel fenyegette, fegyveres katonái megtámadták őt anagni palotájában, s csak a városi polgároknak köszönhetette, hogy meg nem ölték. Rá nemsokára (1303) meghalt.

Fülöp megszabadult nagy ellenfelétől, s rajta volt, hogy olyan bíboros nyerje el a pápai tiarát, aki neki nem ura, hanem szolgája lesz. *XI. Benedek* már nem volt oly erélyes, mint Bonifác, s így Fülöp keresztülvitte, hogy az ellene szóló pápai rendeleteket hatályon kívül helyezte. Ennél is többet ért el a francia származású *V. Kelemennél*, aki trónját neki köszönhetette. Ezért kívánságára székhelyét Rómából Avignonba tette át, s ezzel kezdetét vette az Egyház avignoni, vagy amint mondani szokták: *babiloni fogsága*, mely kerek 70 évig tartott (1305–1376). Ezen idő alatt mind ő, mind még hat utódja teljesen a francia királyok járszalagja után mentek. A királyi hatalom annyira érvényesült rajtuk, hogy pl. *V. Kelemen* még abba is belement, hogy a *viennei* egyetemes zsinaton (1312) eltörölték a *templomos lovagrendet*. A rend birtokait azután Fülöp sietett is elfoglalni.

Ily viszonyok közt érthető, hogy a pápaság csak árnyékhatalom lett. Ennek jellemző következménye a német rendek ama határozata (1338), hogy a német császár a pápa koronázása nélkül is viselheti ezt a címet és jelleget. A pápaság tekintélye annyira lehanyatlott, hogy a különböző iratokban nyíltan támadták és gúnyolták. E szomorú állapot legkárosabb következményét a hit és az erkölcs terén éreztette. A főpapok pápájukhoz hasonlóan szintén székhelyükön kívül éltek, s így a hívek lelki vezetők nélkül maradtak. Sok visszaélés és erkölcsi kihágás kapott lábra az alsópapság körében, ami a hívekre nyomasztó rossz hatással volt. Ezenkívül Róma, de az egyházi állam több része is zsarnokok kezére jutott, akik a népet kiszípolyozták s nagy szegénységbe döntötték.

Ilyen jelenségek után nem lehet csodálni, ha a jobb érzésűek mindent elkövettek, hogy szűnjék meg az áldatlan állapot. De ami nem sikerült a diplomatáknak és uralkodóknak, azt elérte egy egyszerű szűz, *Szieniai Szent Katalin*. Leveleivel és beszédeivel úgy a lelkére tudott hatni *XI. Gergelynek*, hogy végre ő visszatért Rómába.

Az avignoni fogság romboló hatása csak most mutatkozott igazában. A bíborosok ugyanis a rómaiak kívánságára *XI. Gergely* halála után az olasz származású *VI. Orbánt* választották meg pápának. Ebbe azonban a francia érzelműek nem nyugodtak bele, s ezért *VII. Kelemen* néven Avignonban ellenpápát állítottak, aki megnyerte a maga számára Franciaországot, Spanyolországot és Skóciát. Ezzel bekövetkezett a *skizma*, mely a történelemben *nyugati egyházszakadás* (1378–1417) néven szerepel, s majdnem 40 évig tartott. A kettős pápaság a legnagyobb zűrzavart okozta, hiszen mindegyik a másikat kiközösítette. A hívek

bizonytalanságban éltek, mert aki elismerte a római törvényes fejének, annak az avignonival gyűlt meg a baja és megfordítva.

A bajokon hiába akart segíteni a *pisai zsinat* (1409); mely a két pápát letette, s egy harmadikat választott, mert sem azok nem mondtak le, s az új is ragaszkodott a pápai trónhoz. így egyszerre három pápája volt az Egyháznak. Végül a *konstanzi zsinatnak* (1414–1418) kellett a bajokat orvosolni, mely *Zsigmond* magyar király és német császár buzgólkodására jött létre. A zsinat a két törvénytelen pápát letette, a harmadik pedig önként mondott le. Ezután új pápát választottak *V. Márton* személyében, akivel megszűnt a szakadás, mely két, sőt három részre bontotta a kereszténységet.

22. Hazánk középkori kapcsolatai a Szentszékkel

Szent István halála után hazánk hűségesen kitartott a pápaság mellett. Viszont ez is gyámolította országunkat, amikor erre szükség volt. A pápák *nem vazallusaiknak* tekintették királyainkat. Hanem független uralkodóknak, és csak azt kívánták tőlük, hogy a kereszténységet védjék, oltalmazzák és erősítsék, ahogy erre Szent István adott példát.

Szent István halála után a pogányság ismét felütötte fejét Péter és Aba Sámuel alatt, s véres felkelésben akarta a régi pogány vallást visszaállítani. Ennek esett áldozatul több püspöktársával Szent Gellért csanádi püspök (1046). A pogányságnak időlegesen sikerült némi eredményt elérni, később azonban egészen eltűnt, a kereszténység pedig I. Géza, Szent László és Könyves Kálmán alatt végleg megerősödött.

Különösen Szent László buzgólkodott sokat a kereszténység érdekében. Az ún. *szabolcsi zsinaton* üdvös törvényeket hozott, melyek a vásár- és ünnepnap megszentelését sürgették, és a vallásos élet megerősödését egyéb vonatkozásban is szorgalmazták. Ezenkívül javak adományozásával erősítette az Egyházat. A bihari püspökséget Nagyváradra helyezte át. Az erdélyinek viszont Gyulafehérvárt jelölte ki székhelyül.

Az investitúra-harcban VII. Gergely mellé állt, s ezzel fokozta a pápa ellenálló erejét. Erre Lászlót bizonyos tekintetben a hála érzete is vezette. Még emlékezetében élt a pápa ama nemes eljárása, mellyel Salamont elejtette, mivel ez Magyarországot hűbérül akarta átadni IV. Henrik német császárnak.

Szent László példáját követte Kálmán. Nagy érdemet szerzett azzal, hogy a VII. Gergely-féle reformok megvalósulhattak. Jogokkal és kiváltságokkal ruházta fel a főpapokat, s Nyitrán megalapította a 12-ik püspökséget. A következő uralkodók alatt még jobban megszilárdult az Egyház helyzete, s virágzásnak indult a kereszténység. Ebben nagy részük volt az időközben meghonosodott új szerzetesrendeknek, mégpedig a cisztercieknek és premonstreieknek egyaránt.

Országunk II. András alatt indult hanyatlásnak. IX. Gergely nagy elfoglaltsága és gondjai mellett is (ugyanis II. Frigyes szorongatta) talált időt, hogy Magyarországgal foglalkozzék. Andrást hanyagsága miatt egyházi fenyegetéssel büntette. Sürgette a Magyarországra telepített kunok megtérítését, ami részben megtörtént. Mikor pedig a tatárjárás fenyegette hazánkat, kereszties hadjáratra szólította fel a nyugati uralkodót, s nem rajta múlt, hogy ez nem sikerült. Utódja IV. Ince támogatta IV. Bélát honmentő munkájában.

Az Árpádház buzgó keresztény lelkeségét mutatja, hogy nemcsak királyai közt akadtak szentek, hanem ezek sarjaiban is. Ilyen volt a szűz életű Imre, majd a honáért magát feláldozó Szent Margit, az irgalmas szeretet példaképe Szent Erzsébet, továbbá Kunigunda, Jolánta, majd Boldog Erzsébet, III. András leánya. Méltán mondhatta a külföld, ha szentet akarsz látni, menj Magyarországra.

A pápa jótékony hatása az Árpádház kihalása után is érvényesült. Így amikor a nemzet megoszlott, s az egyik része Vencelt, a másik pedig Károly Róbertet akarta királynak, VIII. Bonifác ez utóbbit ajánlotta a rendeknek, mivel az Árpádokkal való rokonsága révén a legtöbb joga volt a trónra. A pápának ezt a döntését, a nemzet királyválasztó jogának fenntartása mellett, el is fogadta az 1308. évi országgyűlés, és nem bánta meg, hiszen az Anjou-ház kultúrában és területben hatalmassá tette országunkat. Nagy Lajos Szent Lászlót választotta mintaképének, s az ő nyomdokain haladt. Sokat tett az Egyház érdekében, amiért a pápa az *Egyház zászlótartója* címet adományozta neki. Az ő uralma alatt fénykorát élte a magyar katolikus Egyház.

23. Keresztes hadjáratok

A középkor buzgó, vallásos szellemének egyik legszebb és leghősibb teljesítménye a keresztes hadjáratok voltak. Amióta VII. Gergely reformeszméi valósággá értek, a nyugati keresztényekben egyre erősebb lett az érdeklődés a Szentföld iránt.

Az itt járt zarándokok egyre több panasszal érkeztek haza, hogy mennyire zaklatják őket a mohamedánok, s milyen kegyeletsértően szentségtelenítik meg a szent helyeket. Erre II. Orbán pápa Clermontban (1095) zsinatot hívott egybe, ahol felszólította Nyugatot a keresztes hadjárat megindítására. A résztvevőknek teljes bűcsút engedélyezett, mire öregek és ifjak lelkesen kiáltottak: *ez az Isten akarata*, s felkötötték a kardot. A mozgalomnak leglelkesebb hirdetője *Amiensi Péter* és „vagyontalan” Walter voltak. A nagy lelkesedés létrehozta az első keresztes háborút (1096–1099), mely kb. 400–500 000 emberrel indult el. De amire a Szentföldre érkezett, a betegség, az úti fáradalmak s a lemaradások miatt a sereg leolvadt egy tizedrésszére. De a katonák így is sikeresen harcoltak, s 1099-ben bevették Jeruzsálemet. Ennek öröme a vezér, *Buillon Gottfried* felvette a *Szent Sír védője* címet, de nem koronáztatta meg magát, mivel nem akart aranykoronát viselni ott, hol hajdan Krisztus töviskoronát hordott.

A hódítás azonban nem volt tartós. A szeldzsuk törökök ugyanis, felhasználván a keleti és nyugati Egyház ellenségeskedését, újra birtokukba vették az első keresztes hadjárat által elfoglalt területek nagy részét. Ez a pápaságot mélyen elszomorította, s *Clervauxi Szent Bernát* gyűjtő beszédeire megindult a második hadjárat (1147–1148) VII. Lajos francia és III. Konrád német királyok vezetése alatt. Ez azonban csak sok vérvesztéssel járt, anélkül, hogy eredményre vezetett volna.

A helyzet egyre rosszabbodott s 1187-ben már Jeruzsálem is a törökök kezébe került. Most tehát *Barbarossa Frigyes* német császár *Oroszlánszívű Richard* angol és *II. Fülöp* francia királyokkal vállalkozott a harmadik keresztes hadjárat (1189–1193) megindítására. Sikert ez sem hozott, mivel Frigyes időközben meghalt, s utána a vezérek és nemzetek közt támadt egyenetlenkedés megghiúsította a győzelem eredményességét.

A három elsőhöz hasonlított a negyedik hadjárat (1202–1204), melyet Velence eltérített eredeti rendeltetésétől, és saját céljaira használta fel. Elfoglaltatta vele Konstantinápolyt, s megalapította (1204) a *keleti latin császárságot*. Ezután a további hadművelettel fel is hagyott. Anélkül, hogy valami hasznot hajtott volna, csak kárral járt, mert itteni kegyetlenségeik miatt a görögök annyira megneheztek a latinokra, hogy inkább a pogány törököt óhajtották, mint a keresztény latint.

A négy nagyobb hadjáraton kívül volt még több kisebb, s ezek egyikében (1217) részt vett hazánk is II. András vezetésével. Megemlítendő, hogy esztelen rajongók még gyermekekből is szerveztek két hadat, persze eredmény nélkül.

A keresztes háborúk tehát nem érték el főcéljukat. A Szent földet nem bírták véglegesen felszabadítani a pogány iga alól, sem azt megtartani. Eredménytelennek azonban mégsem lehel nevezni. Új vidékek, népek látása, ezek kultúrájának megismerése Nyugat számára szellemi gyarapodást jelentett. Megindulhatott Nyugat kereskedelme Kelettel, ami a gazdagodást segítette elő. Nem utolsó eredmény volt az sem, hogy e hadjáratok jó időre távol tartották a török támadást Európa ellen. A szent helyek látása, az onnan hozott szent ereklyék sokakban növelték a vallásos érzést, aminek egyik megnyilvánulása a lovagrendek s újabb szerzetesrendek megalakulása is.

24. A lovagrendek és az újabb szerzetesrendek

Ebből az időből három nagy lovagrendet is ismerünk. Az elsők a vörös kereszttel ékesített fehérruhájú *templáriusok* voltak. Ezek főképpen franciákból alakultak. Székhelyük Salamon-templomának a helyén volt, innen vették elnevezésüket. Időrendben második a *Johannitáké*. Az ő vezetésük alatt állott a Jeruzsálem közelében levő Szent János-kórház. Innen eredt a nevük. Megkülönböztetésül az előbbiektől, fekete ruhát viseltek fehér kereszttel. A harmadik a *német lovagrend*. Ennek tagjai fehér ruhát viseltek fekete kereszttel. Mindegyik rend igen nagy szolgálatot tett a keresztes háborúk idején. Harcoltak a pogányok ellen, védték a zarándokokat s ápolták a betegeket. Később Európa országaiban is elterjedtek, s vallásos tevékenységükkel, főképpen hittérítéssel sokat használtak a kereszténység ügyének.

Amióta a clunyi kongregáció erősen szorgalmazta a fegyelmezettebb szerzetes életet, több új rend alakult. Ezek szintén felvillanyozó erővel hatottak nemcsak a kolostori, hanem a világi hitéletre is. Nevezetesebbek voltak a *karthausiak*, akiknek rendjét *Szent Brunó* alapította. Életeszményük az állandó hallgatással megszentelt imádság és munka volt, köszöntésük pedig: *memento mori*, azaz emlékezzél a halálra! Egyike a legszigorúbb szerzetesrendeknek.

Utánuk következtek a *ciszterciek*, akiket *Szent Róbert* hívott életbe. A rend legnagyobb alakja, *Szent Bernát*, oly hatással volt pápákra és császárokra, hogy korát méltán lehet Szent Bernát-korának nevezni. A rend tagjai a legszigorúbb szegénységet vállalták. Eleinte földműveléssel foglalkoztak. Később áttértek az ifjúság nevelésére.

25. A középkor eretnekségei

Már a keresztény ókorban is akadtak egyesek, akik téves tanaikkal eltértek az Egyház helyes tanításától. Ez a jelenség megismétlődött a középkorban. Eleinte nem bírtak nagyobb hatást elérni, de lassankint úgy megerősödtek, hogy a XII. században már a keresztény államrendet is veszélyeztették. Hevesen támadták az egyháziak itt-ott mutatkozó laza életét, s az ennek lehetőségére alkalmat nyújtó nagy vagyont. Kétségtelen, hogy a nagy vagyoni eltolódás, melynek előidézésében jelentős része volt a keresztes hadjáratoknak, óriási ellentétet támasztott a társadalomban, s ez alól nem voltak kivételek az egyháziak sem. Ez eredményezte az olyan szélsőséges tanítást, mint aminőt pl. *Bresciai Arnold* hirdetett. Szerinte a vagyonos papok nem üdvözülhetnek, s az Egyház nem rendelkezhetik vagyonnal. Bár az Egyház a lelkek üdvözítésén munkálkodik, anyagi javak nélkül mégsem lehet meg, hiszen intézményei fenntartására szüksége van ezekre. Arnold helytelenül járt el, mikor egyesek visszaélései miatt általában támadta az egyházi vagyont.

Tanai később erős visszhangra találtak a *valdiaknál* s az *albiaknál*. Az előbbieket alapítója Waldes lyoni kereskedő szintén a szegénység követésében látta a vallásos élet lényegét, s ennek fellendítésére követőit kettesével küldte prédikálni. Az ige hirdetés a papság feladata, azért az Egyház állást foglalt a valdiak ellen. A tilalommal mit sem törődve a valdiak tovább mentek a helytelen úton, s most már azt hirdették, hogy a bűnös pap álszentségeket sem szolgáltathatja ki érvényesen. Az Egyház erre kiközösítette őket.

Az albiak nevüket a francia Albi városától vették, de nevezték magukat még *katharoknak*, azaz tisztáknak is. Tanításuk szerint püspökökre, papokra nincs szükség. Bárki misézhet és feloldozhat a bűnök alól, s a Szentírást is szabadon magyarázhatja. Elleneztek az adófizetést, a hadiszolgálatot és a házasságot. Feleslegesnek tartották a felsőbbiséget s az államrendet.

Az Egyház nem nézhette tétlenül a tévtanítók munkáját. A valdiakat és albiakat derék szerzeteseivel hiába akarta a helyes útra téríteni, nem hallgattak rá. Végre káros mozgalmuknak a Montforti Simon által vezetett háború (1209–1229) vetett véget.

Sok rokonságot mutat ezekkel a XIV. század két másik nagy újítója, *Wiclif János* és *Húsz János*. Az előbbi Angliában lépett fel, s újításaiban kikelt a pápaság s a szerzetesi intézmény ellen. Ezenkívül támadta a szenthagyományt, fülgyónást, átlényegülést, s tanította a predesztinációt. Tanait Csehországban Húsz János terjesztette. Huszt eretneksége miatt a pápa kiközösítette, mire ő az általános zsinathoz fellebbezett. Zsigmond császár ki is adott részére menedék-levelet, mely biztosította utazásának szabadságát. Így megjelenhetett a konstanci zsinaton, mely tanait szintén kárhoztatta. Húsz ennek ellenére sem akarta tévedéseit visszavonni s így máglyahalálra ítélték.

26. A két nagy koldulórend

Amikor a középkor eretnekségei egyre jobban támadták az Egyházat gazdagsága miatt, fellépett *Szent Ferenc* és *Szent Domonkos*. Mindkettő megalapította a szent szegénység rendjét, és ezzel példát adott, hogy az Egyház a legeszményibb alakban tudja megvalósítani a szegénységet. *Kolduló rendeknek* is nevezzük szerzetüket, amennyiben tagjaik minden vagyonról lemondtak, s tisztán munkájukból s a nép könyöradományyaiból éltek. Míg tehát a Szent Rendekek regulája alapján megalakult rendek csak a magánvagyonot tiltották, de nem a közösségét, addig a kolduló rendek erről is lemondtak.

A koldulórend eszméje Assisi Szent Ferenctől indult ki. Gazdag kereskedő fia volt, s a városi ifjúság kedvence. Élénkségével, jószívűségével és ájtatos lelkületével már nagyon korán feltűnt. Egy alkalommal imádságba merülve ezt a szöveget hallotta: „Menj és építsd föl roskadozó házat.” Az égi intelmet szó szerint vette, és minden pénzét Porciuncula templomocskájának felépítésére fordította.

Atyjának, a pénzt szerető kereskedőnek nem tetszett, hogy fia a pénzzel „ilyen könnyelműen” bánik, s ezért az örökségről való lemondásra készítette. Ferenc ezt könnyű szívvel megtette, és szegény vándorremete életre adta magát. Szakadozott barna kolduscruhát öltött magára, s *eljegyezte magát a szent szegénységgel*. Bejárta Umbria hegyeit és völgyeit, miközben a népet buzgóbb és erkölcsösebb életre taníttatta. Legnagyobb dicsőségét abban találta, ha elismerés helyett gúnyt, és alamizsna helyett szitkokat kapott embertársaitól. Nagy volt benne Isten és embertársai iránt a szeretet. A természet szépségeit is nagyon kedvelte, hiszen bennük Isten végtelen jóságát ismerte fel. Testvérének tekintette a farkast és a bárányt, a mezők virágait és az erdők fáit, akiket mind Isten tiszteletére szólított. Költői lelkületéről tanúskodik a Szent Ferenc Virágocskái c. mű, továbbá a Himnusza a Naphoz, mely a világirodalmi költemények gyöngyei közé tartozik.

Az eleinte kigúnyolt Francesco csakhamar hagy tiszteletre tett szert honfitársai között. Százszámra csatlakoztak hozzá társai és a „testvérek” prédikációi bűnbánatra és jótékonyságra bírták a pénzkereskedésben és pénzpocsékolásban elmerült olasz városokat. *III. Honorius* pápa a kis testvérek (*fratres minores*) rendjét 1223-ban hagyta jóvá, s alapítója 1226-ban halt meg kedves tartózkodási helyén, a Porciuncula-templom puszta földjén. Ekkor már a testvérek ezrei és az egész keresztény világ siratta a szent szerzetalapítót. Idők folyamán a rend két részre oszlott. Akik ragaszkodtak Szent Ferenc szabályainak eredeti szigorúságához, *observansoknak*, akik pedig az enyhébb irányzatot követték, *konventualisoknak* nevezték magukat.

A másik nagy kolduló szerzetesrend alapítója *Szent Domonkos*, spanyol nemes ifjú volt. Mint fiatal pap püspökével Dél-Franciaországban utazott, ahol szomorúan tapasztalta az albiak eretnekségének rombolását. Ennek folytán elhatározta, hogy nemcsak szóval, hanem példával is hirdeti a szegénységet azoknak, akiket az eretnekségek tanítói leginkább azzal térítettek el az Egyháztól, hogy annak fényűzését és gazdagságát ostromozták. A feladat nem volt könnyű, mivel állandó hitvitákkal, sőt gyakran életveszedelemmel járt. Munkájához társakat keresett, s ezeket az ún. prédikátorok rendjében prédikálásra és hittérítésre alkalmazta. A rendtagoknak a szószékre és az iskolák tanszékeire szigorú neveléssel és szorgalmas tanulással kellett készülniük. Fehér ruhájuk csakhamar ismerős lett a keresztény országokban. A ferencesekkel egy időben hazánkban is megtelepedtek, s már a XIII. században nagy hithirdető és tudományos munkálkodást fejtettek ki. Julián barát, aki az őshazát felkutatta, szintén dominikánus volt.

Szent Ferenc és Domonkos példája megihlette a nőket is, s a szegénység szellemében ők is rendet alapítottak klarisszák és dominikánák néven. A világiak részére idővel megalakult az ún. harmadrend, melynek tagjai a rend kiváltságaiban részesülnek.

27. A középkor hitélete

A középkor egyre fokozódó érdeklődéssel kísérte a vallási élet megnyilvánulásait mind *elméletileg*, mind pedig *gyakorlatilag*. A hittudósok rendszerbe foglalták az Egyház hittanítását. A zsinatok és a pápai rendelkezések viszont pontosan szabályozták a hitéletnek fontosabb megnyilatkozásait. Amit a hívek buzgósága eddig parancs nélkül megtett, az a középkorban egyházjogilag is kötelező lett. Egész Európában kizárólagosan a latin nyelvű szertartás terjedt el. Latin nyelven végezték az istentiszteleteket, elsősorban a szentmisét. Az ünnepélyes orgonás és énekes misék mellett megvoltak a csendes misék is. A papok napjában többször misézhettek, de ez manapság csupán Karácsonykor, Halottak napján és más kivételes esetekben van megengedve.

A hívek tudták, hogy az Úr teste és vére a kenyér színében egyesül és teljesen is jelen van. Ezért gyakorlati szempontból lassan általánossá vált az egy szín alatt való áldozás. A szentáldozáshoz a hívek sokasága inkább csak a nagy ünnepeken járult, a húsvéti szentáldozást pedig az I. lateráni zsinat (1215) írta elő. A szentáldozást rendszeren a gyónás előzte meg. A szerzetespapok igen buzgólkodtak azon, hogy a hívek évenként többször gyónjanak és áldozzanak. A városokban a kolostorok szerzetesei, falvakban pedig a plébános és a missziókat végző szerzetesek gyóntatták a híveket.

A bűnbánók a középkor elején még mindig végeztek nyilvános penitenciát, ami alól királyok és egyháznagyok sem voltak kivételek. A bűnbánat szigorú fegyelmen később enyhítettek, amennyiben eltörölték a nyilvános vezeklést, s az elégtétel már csak imák elmondásából, böjtölésből, alamizsnálkodásból vagy egyéb vezeklési cselekedetből állt. Ilyen jócselekedetekre azzal is ösztönözte híveit az Egyház, hogy az Úr Jézusnak és a szenteknek érdemeiből bűcsút engedélyezett. A bűcsú elnyeréséhez bizonyos jócselekedeteken kívül a megszentelő kegyelem állapota elengedhetetlenül szükséges volt. A bűcsúkkal való kereskedés olyan visszaélés számba ment, amit az Egyház szigorúan tiltott, és elítélt. Ugyancsak elítélte a mély bűnbánat szelleméből fakadó önostorozókat is, amikor ezek szélsőségekbe estek. Ebben a korban fellendült a szentek tisztelete, akiknek képeit, ereklyéit nagy kegyeletben részesítették. Első helyen állt a Boldogságos Szűz Mária, akinek középkori nagy tiszteletét számos himnusz, imádság és a rózsafüzér elterjedése hirdeti.

28. A középkor tudománya és művészete

A középkor népeinél erős jogrend fejlődött ki. Ez ugyan nagy vagyoni és jogi különbségeket ismert, de a pogány kor rabszolgaságát elvetette. A faluk jobbágysai, a városok polgárai és a várkastélyok urai szigorúan megállapított jogviszonyban éltek egymással. A sok visszasság mellett sem volt a középkor élete olyan szomorú, főképpen nem oly sötét, mint sokan emlegetik.

A tudományos élet fejlődésére világot vet, hogy már Nagy Károly törvényei az egyes kolostorokat és káptalanokat arra kötelezték, hogy iskolákat tartsanak fenn. Ezeket leginkább azok látogatták, akik papoknak és szerzeteseknek készültek. A kolostorok lakói közül sokan a klasszikus művek másolásával is foglalkoztak. A plébániai és a városi iskolákban eleinte kizárólag papok, később világi tanítók oktatták az ifjúságot. A városokban egyetemek létesültek, amelyek a hit-, jog-, bölcsélet- és orvostudomány négy karán magas színvonalon tanították az egyetemi hallgatókat. Híres volt a párizsi, bolognai, salernói, oxfordi, cambridgei, hazánkban pedig a Nagy Lajostól alapított pécsi egyetem.

A hittudomány kitűnő művelőkre talált, akik megalapították a híressé vált teológiai rendszert, az ún. *skolasztikát*, mely Arisztotelész elvei szerint magyarázta a hitigazságokat, s kimutatta, hogy azok nem ellenkeznek az ésszel. A rendszernek legkiválóbb képviselője Nagy Szent Albert domonkos szerzetes volt, aki 21 kötet művet írt, melyek közül öt természettudománnyal foglalkozik. Ő a tudományos növénytan megalapítója. Ismerte a választóvíz használatát, az arzént és az elemek vegyi rokonságát. Hozzá hasonló, sőt még nagyobb szellem *Aquinói Szent Tamás* (†1274). *Summa theologiae*-ja olyan nevezetes hittudományi munka, hogy még ma is a katolikus teológiai tanítás főforrása. Műveit a könyvnyomtatás első 30 éve alatt ismételtelen kiadták.

A Szentírást már Gutenberg könyvnyomtatása előtt 150 latin és 22 német kiadásban ismerték. A prédikációkban pedig az összes nemzeti nyelveken magyarázták.

A közgazdasági életben is sok áldást hozott az Egyház. Szerzetesei nemcsak szóval, hanem példával is arra tanítottak, hogyan kell a földet okszerűen szántani, ugarolni, mocsarakat csapolni, erdőket irtani. Fejlesztették az ipart. Az építészetben, a gyapjúkészítésben, a könyvkötészetben, az ötvösségben stb. a középkor csodálatos eredményeket ért el. A kereskedelem terén utakat és hidakat építettek, vásárokat rendeztek. Az uzsora elszorítására a keresztény erkölcs tan szigorúan tiltott minden kamatot, és csak lassan és nehezen ismerte el annak jogosultságát.

Az Egyháznak, a főpapoknak és kolostoroknak áldozatos vezetése mellett kifejlődött a keresztény iparos- és kereskedőtársadalom. Ennek érdekei védelmére megalakult a céhrendszer is, mely védte az iparnak, az iparos családoknak és munkásoknak jogait.

Fölfedezések és találmányok szintén előmozdították a haladást. A középkor érdeme az óra, a puskapor, a szemüveg. *Bacon Roger* ferencrendi szerzetes családi nagy vagyonát kísérletekre fordította. Ismerte a gőz feszítő erejét, és megírta, hogy a hajók evezők és vitorlák nélkül, a kocsik lovak nélkül fognak majd járni. Az új világrészek fölfedezései szintén a középkor műve, és Kolumbuszt a spanyol ferencrendiek bátorították és segítették terve megvalósítására.

Nagyot alkotott a középkor a művészetek terén. Ebben az időben hatalmas templomok emelkedtek az Isten dicsőségére. Három stílus alakult ki az építészet terén, ú. m. a *román*, a *gót* és a korszak végén a *reneszánsz*. Az elsőt jellemzi a gondos kidolgozás, a pillérek, félkörívek, a boltozat alkalmazása. Szereti a világosságot, a tágasságot. A hajók többszörösen tagolódnak. A torony kettesével, sőt néha négyesével emelkedik mellette. Ebben a stílusban épült a *wormsi* és *mainzi* székesegyház, a *pisai dóm*, nálunk a *deáki*, *lébényi* s bizonyos tekintetben a jáki templom. Fejlődésének a tetőpontját a XII. században érte el. Ugyanebben a

században kezdődik a csúcsíves vagy másként gót stílus, mely a XIII. században élte aranykorát. Karcsú, égfelé nyúló tornyai vannak. Gazdag díszítés teszi ékessé. Ahol csak lehet, alkalmazza a csúcsíveket. Festett ablakain beszüremelő napfény áhítatosan misztikus hangulatot teremt. Ez a stílus főképpen a germán népek kedvelt építkezési módja. Így épült a híres *kölner* és *strassburgi* dóm, a párizsi *Notre Dame*, a *reimsi* székesegyház stb. Nálunk többi közt az esztergomi királyi palota nemrég kiásott kápolnája.

A XV. században a gótika átadja helyét a reneszánsznak, mely hatalmas arányaival tűnik fel, s az újkorban éri el fejlődése virágkorát. Legcsodásabb emléke a vatikáni Szent Péter bazilika, Magyarországon az esztergomi Bakócz-kápolna.

Gyönyörű alkotásokkal remekel a szobrászat és festészet. Iskolák alakulnak, melyek magas tökéletességre emelik mindkettőt. *Giotto*, *Fra Angelico*, *Leonardo*, *Michelangelo*, *Fra Bartolommeo*, *Tiziano* és *Coreggio* alkotásai minden idők emberét bámulatba ejtik.

Vannak kiváló művelői a költészetnek, mint a *Dies irae*, *Stabat Mater*, *Pange lingua* remek alkotásai mutatják. A zene fejlődésének az orgona ad lendületet. Ezek mind azt bizonyítják, hogy a középkor nem volt oly elmaradott, mint némelyek elhítni szeretnék, különben nem tudott volna a tudomány és a művészet terén oly halhatatlan alkotásokat létrehozni, amelyek bámulatba ejtik a későbbi századokat.

29. A középkor alkonya

A középkor alkonyának tekinthetjük azt a másfél századot, mely a pápák avignoni fogságától kb. Konstantinápoly elestéig (1453) terjed. Ekkor indulnak lassú hanyatlásnak a középkor nagyszerű intézményei. A pápaság elveszti azt a varázserejét, amellyel népeket tudott meghódítani. Vele karöltve a főpapság is lesiklik hivatása magaslatáról, s inkább a gazdag főúr, mint a lelkek főpásztora szerepét tölti be. Fegyelmezetlen lesz a kolostorok és alsópapság élete, és így sokat veszít erejéből a nép hitélete is.

A vallási élet hanyatlása tovább tart a XV. század második felében, amikor diadalra jut az újkornak az a két szellemi iránya, amely humanizmus és reneszánsz néven ismeretes. Művelői és pártfogói, minél jobban belemélyednek a klasszikus római és görög világ tanulmányozásába, a pogányság szelleme annál jobban hat rájuk. Nemcsak nevüket görögösítik és latinosítják át, hanem egyéni családi, társadalmi és vallási életükön is megérzik a pogány írók, bölcselek, tudósok és művészek hatása.

A XV. század második felében uralkodó pápákra találóan ráillik a reneszánsz elnevezés. Római udvaruk központja lesz a humanizmusnak és a reneszánsz világnak. Számos tudóst és művészt tartanak udvarukban, akiket bőkezűen támogatnak az új műveltség magasra fejlesztésében.

De elévülhetetlen érdemeket szerzett a reneszánsz pápaság azzal is, hogy felismerve az Európa ellen irányuló török veszélyt, azt minden igyekezetével iparkodott távol tartani. Az isteni Gondviselés a török elleni küzdelemben nagy szerepet szánt hazánknak. Szerencsére oly kiváló hőssel ajándékozta meg nemzetünket, mint Hunyadi János volt. *IV. Jenő* pápa a hős magyar vezér diadalmas téli hadjárata (1443–1444) után azon fáradozott, hogy a keresztény fejedelmek álljanak össze, és úgy verjék ki a törököt Európából. Sokat tett e tekintetben Cesarini Julián pápai követ, azonban Várnánál csatavesztéssel végződött (1444) a vállalkozás. Rá tíz év múlva a török kezébe jutott Konstantinápoly s így még nagyobb erővel indulhatott hazánk ellen. Magyarországnak veszélyes helyzetében csak a pápa jött segítségére. Ide küldte *Kapisztránói Szent Jánost*, kinek gyújtó szavára ezren és ezren álltak Hunyadi zászlója alá, s így meg lehetett vívni a nándorfehérvári győzelmet (1456). Ezután meghalt Hunyadi, s nemsokára követte őt barátja, Kapisztránói János. A magyar nemzetnek Mátyás uralma alatt még egy időre felcsillogtak napjai, de azután pártviszályokba merült, s ezzel előidézte nagy léte nagy temetőjét, Mohácsot. A külföldi uralkodók tétlenül nézték az ország vergődését, s csak a pápa intette a nemzetet az egyetértésre és segédkezett pénzadományaival. A pápák tehát törökellenes politikájukkal nagy érdemeket szereztek Európa történetében. De ezzel, nem különben tudomány- és művészetpártolásukkal jóformán ki is merült tevékenységük. Éltek, mint nagy uralkodók, anélkül, hogy törődtek volna az egyházi életbe becsúszott visszaélések megszüntetésével. Sőt, egyik-másik maga adott ezekre rossz példát. Elég csak VI. Sándort említenünk, aki már bíboros korában nagyon világiasan élt, s ezt folytatta, midőn megvesztegetések árán pápa lett. Bár a hitegység megőrzésére mindent megtett, sőt még a hitegyesztést is pártfogolta, de pápához nem illő életmódjával sokat ártott az Egyháznak. Gyermekait előkelő állásokba juttatta, s nem törődött vele, hogy egyik fia, Borgia Cézár, botrányos életével nemcsak maga, de apja, sőt maga az Egyház ellen is kihívta a közvélemény rosszallását.

A hibák kiküszöbölésére hiábavalóknak bizonyultak a zsinatok. Hatástalanul emelte fel tiltakozó szavát a nagy erejű és gyújtó szavú Savonarola firenzei dominikánus is. A pápa ellen hangoló beszédével annyit ért el, hogy VI. Sándor eltiltotta a prédikálástól, s mikor nem engedelmeskedett, politikai ellenfelei börtönbe vetették, és máglyára vitték őt.

A keresztény újkor

30. Luther Márton

A humanista írók jobb ügyhöz méltó buzgalommal és kíméletlen gúnnyal támadták az Egyházat, pápaságot és annak intézményeit. Ezzel sietették a XVI. században bekövetkezett nagy vallási szakadást. E forradalmi lépés Luther Márton nevéhez fűződik, aki *Eislebenben* született 1483-ban. Iskoláit *Magdeburgban* s az *erfurti* egyetemen végezte, a Szent Ágoston rendjének szerzetese lett. Már fiatal korában a szélsőségek felé hajlott. Egyszer túl szigorúságával, máskor pedig önmagával szemben túlságos engedékenységgel tűnt fel.

Fellépésének közvetlen oka a római Szent Péter-templom javára hirdetett *búcsú* volt. X. Leó pápa ugyanis mindazoknak, kik az épülő bazilika részére alamizsnát adtak, s amellet töredelmes gyónást és szentáldozást végeztek, teljes búcsút engedélyezett. Ennek hirdetésével Észak-Németországban *Tetzel János* domonkosrendi szerzetest bízta meg. A búcsúhirdetés körül itt-ott visszaélések történtek. Ez arra indította Luthert, hogy tanaival a nyilvánosság elé lépjen. Merész újszerűségének már wittenbergi tanár korában is hangot adott. Most azonban, hogy Tetzel és társai előálltak a búcsúhirdetéssel, s nem egyszer meg nem engedett módon, elérkezettnek látta az időt, hogy ő is a nyilvánosság elé lépjen. 1517-ben 95 tételt függesztett ki a wittenbergi vártemplom ajtajára, melyek közül több ellenkezett az Egyház helyes tanításával.

Luther tételei sokaknak tetszettek, sőt szerzetének több tagja is rokonszenvezett velük. Ellenben a komolyabb hittudósok már most kárhoztatták. Ez még nagyobb ellenállásra késztette. A pápa először az egymással ellentétben álló két szerzet: az Ágoston- és Domonkosrend elméleti harcának tekintette az egészet, s nem sokat törődött vele. De mikor látnia kellett, hogy ennél jóval több, ekkor *Kajetán* bíborost, majd *Miltitz* kamarását küldte Lutherhez, hogy őt tanainak visszavonására bírja. Luther azonban nem hallgatott egyikre sem, hanem a „jobbán értesítendő pápához”, azután pedig az egyetemes zsinathoz akart fellebbezni. X.. Leó látva, hogy a veszedelmes úton nem akar megállani, egyik bullájában felszólította, hogy két hónap leforgása alatt vonja vissza téves tanait, különben kiközösíti az Egyházból. Luther erre még hevesebben kezdett támadni, a pápát *antikrisztusnak* nevezte, bulláját nyilvánosan elégette, s ezzel elszakadt az Egyháztól (1520). V. Károly császár a worms-i birodalmi gyűlésen eltiltotta tanainak terjesztését, ő azonban nem engedelmeskedett. Erre a rendek birodalmi átokkal sújtották, s megvonták tőle a tanítás jogát. *Frigyes* szász választófejedelem ekkor magával vitte *Wartburg* várába. Itt *György lovag* álnéven a Szentírás fordításával foglalkozott, egyben pedig készült téves tanainak rendszerbe foglalására.

Luther tanítása elvetette a szenthagyományt s a hit egyedüli forrásának a Szentírást tartotta, mégpedig úgy, hogy azt kiki maga magyarázta. Tagadta az ember érdemszerző erejét, és szükségtelennek mondogatta a jócselekedeteket. Szerinte egyedül a hit üdvözíti az embert. A hét szentség közül csak a keresztséget s az úrvacsorát fogadta el. De ez utóbbival kapcsolatban már azt tanította, hogy a kenyérrel és borral *együtt* van jelen Krisztus teste és vére, tehát a kenyér és a bor nem változik át. Elvetette a papi nőtlenséget, és feleségül vette a zárdából kilépett Bora Katalint. Szembeszállt az Egyháznak a szentek tiszteletéről, a tisztítótűzről s a búcsúról szóló tanaival is.

Hitújításának káros következményei csakhamar jelentkeztek. Egyik rajongó tanítványa, Karlstadt és követői összerombolták a templomok oltárait, képeit és szobraikat. Az úrvacsorát gyónás nélkül két szín alatt szolgáltatták ki.

Luther követői közé szívesen szegődtek a német fejedelmek. A hitújítás ugyanis nem ismerte el a püspöki és szervezeti intézményt. Ezek birtokaira most a fejedelmek vetettek szemet. Mint az új hit követői kiüldözték a püspököket és szerzeteseket, vagyonukat pedig lefoglalták. Így tett Brandenburgi Albert, aki a német lovagrend birtokát, *Kelet-Poroszországot*, mint világi birtokot magának foglalta le. A földesurak csellel vagy erőszakkal alattvalóikat is rávették a vallásváltoztatásra, mert elfogadott elv volt, hogy akié a tartomány, az határozza meg alattvalóinak vallási hovatartozását. (Cuius regio, eius relegio.)

V. Károly német császár közben I. Ferenc francia királlyal háborút viselt, s mikor ennek a cambrayi béke véget vetett, újra hozzáfogott a vallási kérdések rendezéséhez. Speierbe birodalmi gyűlést hívott egybe (1529), s ezen a következő zsinatig megtiltott minden hitújítást. Luther követői azonban tiltakoztak (protestáltak) e tilalom ellen. Innen kapták a protestáns elnevezést. A következő év végén (1530) Augsburgban akarta a császár a vallási békét megteremteni. Itt nyújtották be a protestánsok a *Melanchton* által szerkesztett hitvallásukat (confessio), innen a másik nevük, *ágostai hitvallású evangélikusok*. A katolikus hittudósok megcáfolták ugyan tanításuk rendszerét, de ők ezzel nem törődtek. Makacsságuk arra bírta Károlyt, hogy terjeszkedésüket végleg betiltsa. Erre Sclimalkaldenben szövetségbe tömörültek, s fegyverrel készültek a császár ellen. A háborúnak az augsburgi békekötés (1555) vetett véget, mely azt eredményezte, hogy az ágostai evangélikusok teljes vallásszabadságot nyertek.

Luther ezt már nem érte meg, mivel 1540-ban hirtelen meghalt. Életének végnapjai a legnagyobb nyugtalanságban teltek el. Láta, hogy hitújítása nem eredményezett jobbulást, ellenkezőleg, határozott rosszabbodást. Ezért is mondta Wittenbergre: *csak el ebből a Sodomából*. Nagy szónok és nagy tehetség volt, de szertelen jelleme helytelen irányba sodorta, s ezzel jóvátehetetlen kárt okozott a keresztény egységnek.

31. A két svájci hitújítás

Lutheron kívül mások is hivatást éreztek magukban, hogy hitújítókként fellépjenek. Így Svájcban *Zwingli Ulrik* zürichi plébános, aki szintén a búcsúkon akadt fenn. De utána sorra támadta a szentek tiszteletét, böjtöt, papi nőtlenséget. Tanítása nagyjában megegyezett Lutherével, csupán az úrvacsora körül tért el. Azt tanította, hogy a kenyér és a bor csak emléke Krisztus testének és vérének. Luthernek ez nem tetszett, s azért Marburgba találkozóra hívta őt. Megegyezésre nem bírtak jutni, s így külön utakon terjesztették tanaikat.

Zwingli újításának elsősorban Zürich város tanácsa hódolt meg, de azután mások is követték. Első dolga volt, hogy megszervezze új istentiszteletét, mely a legridegebb formákból állott. Közös imában, prédikálásban és évi négyszeri áldozásban kimerült az egész. Orgona, ének nem volt, amint templomai is ridegek és dísztelenek voltak. Vallási rendszerét a legkíméletlenebb eszközökkel terjesztette, s nem ismert türelmet a katolikusokkal szemben. Midőn a hitűkhöz ragaszkodó őskantonokra is rá akarta erőszakolni tanítását, ezek fegyverrel álltak ellen. A harc Kappel (1531) mellett a katolikusok győzelmével és Zwingli hősi halálával végződött.

Svájc másik hitújítója *Kálvin Jánosban* jelentkezett. Genfben lépett fel, miután tanai miatt előzőleg Franciaországból kitiltották. A kis svájci város alkalmas terepül kínálkozott neki, mivel a város vezetősége püspökével összetűzött, és így szívesen vette megtelepedését. Kálvin rendkívül zárkózott és komor életű ember volt, s ennek bélyegét rányomta rendszerére. Felekezetét a világiakból és egyháziakból álló ún. *presbiterium* kormányozta, mely oly hatalmat gyakorolt a genfieken, hogy még magánéletüket is szigorú ellenőrzés alá vette. Aki vétett a kálvinizmus ellen, az keményen bűnhődött. A büntetések között szerepelt a börtön, sőt a kivégzés is. Halállal bűnhődött Servet Mihály, mivel tagadta a Szentháromságot.

Istentiszteleti formája éppolyan rideg volt, mint a zwinglianusoké. Kép, oltár és egyéb ékesség nem létezett a kálvinista imaházakban. Tanítása nagyjában hasonlított Lutheréhez és Zwingliéhez, csupán abban tért el, hogy szerinte az úrvacsoránál az áldozó csak Krisztus égi erejében részesül. Krisztus jelenlétét a kenyér és a bor színe alatt nem ismerte el ő sem. Erősebben és élesebben körvonalazta a predesztinációt. Egész nyíltan vallotta és tanította, hogy Isten már előre kiválasztotta az emberek egy részét az örök boldogságra, a másik részét pedig az örök kárhozatra. E tanítás mellett a kegyelem s az emberi érdem természetesen értelmét és erejét veszítette.

32. Az angol hitújítás

Luther fellépésekor tanai ellen VIII. Henrik angol király cáfoló könyvet írt, s ezért a pápa a hit védelmezője címmel tün tette ki. Később azonban el akart válni törvényes feleségétől, Aragóniai Katalintól s ennek udvarhölgyét, Boleyn Annát szerette volna elvenni. VII. Kelemen tehát arra kérte, hogy bontsa fel első házasságát. A pápa ezt nem tehette meg, ezért Henrik szakított vele, sőt alattvalóinak is megtiltotta Rómával az érintkezést. Eljárását sokan helytelenítették, az ilyeneket vérpadra küldte. Így járt *Fischer János* püspök, majd *Morus Tamás* kancellár. De kettőjüket követte még 20 püspök, 500 szerzetes s igen sok világi katolikus.

Bár Henrik szakított a pápasággal, s életre hívta az anglikán felekezetet, a katolikus hitrendszert még nem igen bolygatta meg. Ennek köszönhető, hogy második utóda, *Katolikus Mária* nagybátyjának, *Pole* bíborosnak ösztönzésére még vissza tudta állítani a katolicizmust, de csak ideiglenesen. Azzal ugyanis, hogy felújította az inkvizíciót, s több eretneket a vérpadra küldött, törekvése nagy ellenszenvet váltott ki, s az megbosszulta magát utóda, *Erzsébet* alatt.

Erzsébet tudta, hogy a pápa nem fogja őt elismerni törvényes királynak, mivel VIII. Henrik és Boleyn Anna törvénytelen házasságából származott. Ezért felújította a felsőségi esküt, mely szerint az angol Egyház feje az angol király, s ezt mindenkinek esküvel kell elismernie. Akik erre nem voltak hajlandók, azokat megfosztotta polgári joguktól és szabadságuktól, sőt ha tovább ellenkeztek, kivégeztette őket. V. Pius válaszképpen kiközösítette őt, s az angol korona jogos örökösének *Stuart Máriát* tekintette. Erzsébet védekezéséppen még jobban megszervezte az *angol nemzeti egyházat*, melynek hitrendszerét 39 cikkben foglaltatta össze. Tartalomban egészen kálvinista volt, míg formában a katolikus Egyházat utánozta. Halált szabott mindazokra, akik vonakodtak ezt elfogadni. A kivégzések annyira megsokasodtak, hogy az egyik protestáns angol történetíró szerint: Erzsébet egy évben több katolikust küldött a vérpadra, mivel hitűktől nem akartak elpártolni, mint amennyi protestánt Mária öt éves uralkodása alatt kivégeztetett.

Az anglikán nemzeti egyház nemsokára két felekezetre oszlott. Az egyik megtartotta az anglikán rendszert, a másik pedig tartalomban és formában a kálvinizmus előírásait fogadta el s egyházát *puritánnak* nevezte. Ez utóbbinak megalapítója *Knox János* volt s főképpen *Skóciában* terjedt el. Knox a katolikusokról hallani sem akart, s még Stuart Máriának, a skót királynőnek is menekülnie kellett miatta. Szerencsétlenségére rokonához, Erzsébethez ment, aki 10 évig tartotta börtönben, s azután kivégeztette. Eleinte az anglikánok gyűlölték a presbiteriánusokat, később azonban megbarátkoztak velük, csupán a katolikus vallást nem bírták elviselni. A katolikusok helyzete *I. Jakab* alatt már annyira tűrhetetlenné vált, hogy az ún. puspakor-összeesküvést szőtték az urakodó rendszer ellen (1605). Ezzel csak ártottak mostoha sorsuknak, mely idővel még nehezebbé vált. Az angol trónra jutott *Orániai Vilmos* pl. teljes vallásszabadságot adott az összes felekezeteknek, de a katolikusellenes törvényeket kegyetlenül végrehajtotta. Annyira kizárta a katolikusokat minden polgári jogból, hogy még birtokot sem szerezhettek.

Különösen sokat szenvedett három századon át a katolikus valláshoz hű *Írország*. Lakói nem akarták elfogadni az anglikán vallást, ezért fegyverrel mentek ellenük (1603) s az egész szigetországot leigázták. Mikor az írek fellázadtak, még nagyobb szigorral jártak el ellenük. Földjeiket elkobozták, sokakat száműztek, templomaikat becsukatták, papjaik fejére vérdíjat tűztek ki. A sok szenvedés nem tudta megtörni katolikus vallási meggyőződésüket. Az első századok keresztényeinek hősies türelmével várták sorsuk jobbra fordulását. Ez három százados szenvedés után bekövetkezett, amikor fellépett *O'Connel Dániel*, az írek szabadsághőse, aki megválasztatta magát képviselőnek az angol parlamentbe és ott küzdött

hazája jogaiért. Munkáját siker koronázta, amennyiben az angolok 1829-ben elismerték a katolikusok vallási szabadságát, s ismét emberi jogokhoz juttatták őket.

33. A protestantizmus európai térfoglalása

Az a vallási mozgalom, mely Németországból, Svájcban és Angliából indult ki, lassanként hatalmába kerítette Európa északi és középső országait is. Csupán Olaszország és Spanyolország zárkózott el, s maradt meg mindvégig katolikusnak. A lutheránizmust inkább a német birodalomtól északra fekvő országok, Dánia, Svédország és Norvégia fogadták el, míg a kálvinizmus Franciaországban, Németalföldön és Skóciában vert gyökeret.

A hitújítás Franciaországban nem ment simán. Sem a népnek, sem pedig a királynak nem kellett. A Sorbonne pl. 1521-ben elrendelte Luther iratainak megsemmisítését. A lutheránizmus nem is bírta meghonosodni, ellenben a kálvinizmus igen, és követőit itt hugenottáknak nevezték. Mikor ezek már elég erőseknek érezték magukat, szervezkedni kezdtek s a királyné, *Medici Katalin*, kénytelen volt türelmi rendeletében elismerni vallásuk szabadságát.

A vallási hovatartozás két pártra osztotta a francia nemzetet, aminek káros hatása csakhamar jelentkezett. A hugenották nem elégedtek meg az 1561. évi türelmi rendelettel, hanem vallásukat erőszakosan is terjesztették. Ennek igen sok katolikus templom, kolostor és pap esett áldozatul. A katolikusok és hugenották közt napirenden voltak a súrlódások s ezek véres összeütközésekre vezettek. 1562-ben kitört a nyílt háború, mely a katolikus Guise herceg és a hugenotta Coligny tengernagy vezérletével, kisebb megszakításokkal 30 évig tartott (1562–1592). Ezzel kapcsolatban kell megemlékeznünk az ún. *Szent Bertalan-éji vérnászról* is (1572. aug. 24-iki éjszaka). A hugenották ugyanis már három háborút vesztek el, mégis megköthették a s. *germaine-i* előnyös békét. Ennek értelmében megkapták vallásuk szabad gyakorlatát, megnyíltak előttük az országos főmértóságok s nyilvános iskolákat tarthattak. A béke biztosítására IX. Károly azt is megengedte, hogy húga, a katolikus Margit hercegnő, feleségül mehessen a hugenotta navarrai Henrikhez. Az esküvő éjjelén következett be az ún. Bertalan-éji vérnász. Medici Katalin anyakirálynő ugyanis, féltve hatalmát Colignytól, meg akarta őt gyilkoltatni. Terve azonban kitudódott, s most a hugenották esküdtek ellene vérbosszút. Fegyveresen fenyegetődözve vonultak fel Navarrai Henrik esküvőjére. Medici Katalin megijedt, és néhány nemesszövetségese, augusztus 23-án rávette fiát, Károly királyt, hogy rendelje el a hugenották lemészárlását. Ez megtörtént, s a rendelet áldozata lett Coligny s még sok más hugenotta. Az udvar a sajnálatos eseményt közölte a külföldi uralkodókkal, így a pápával, azonban az egészét olyan színben tüntette fel, mintha ezzel a királyi ház ellen szőtt összeesküvést akarta volna meggátolni. Éppen ezért Rómában Te Deum-ot tartottak, de amikor a pápa megtudta a valóságot, maga fájlalta legjobban a történeteket. Ezek után természetes, hogy tovább tartott a harc, melynek csak a *nantesi ediktum* (1598) vetett véget széles terjedelmű szabadságok biztosításával a hugenották javára.

34. A protestantizmus hazánkban

A katolikus Egyház főpapjai nálunk is belesodródtak a humanizmus és a reneszánsz nagyvilági áramába s inkább voltak irodalom- és művészetkedvelő főurak és politizáló államférfiak, mint az Egyház hajójának kormányosai. A felelősség nagy súlya terheli emléküket, hogy mikor a vallásszakadás közelgő vihara kitört, a hajó nem állt biztos kikötőben, s nélkülözte az ellenállás erejét. Ennek ellenére a magyarság szívósan ragaszkodott ősi hitéhez. Bizonyosága ennek az 1525. évi országgyűlés, mely törvényt hozott a lutheránusok ellen.

A mohácsi vésszel (1526) még jobban romlottak a viszonyok. Ezt tetőzte a kettős királyválasztás és ennek következtében a nemzet megosztása. A csatateren Tömöri érsek-vezérrel még öt katolikus püspök esett el. Ezek helyét királyaink vagy nem töltötték be, hanem jövedelmeiket hadi célra foglalták le, vagy pedig hűséges embereiket jutalmazták velük. De ugyanígy voltak a javadalmas szerzetesrendek. S nem mutatott kedvezőbb képet a kolduló rendek élete sem. Erre elég megemlítenünk a népszerű és szigorúbb szabályzatú ferenceseket, kiknek zárdái és rendtagjai a korábbi számokhoz viszonyítva kb. felére apadtak.

Az Egyház azonban nemcsak püspökeit, szerzeteseit, papjait s birtokait veszítette el, hanem ingó vagyonától is megfosztották Trencsén várának arany és ezüst kiegészítőit maga Ferdinánd olvasztatta be. Budavár templomi kincseit pedig Mária királyné vitette el Pozsonyba, s nagy részét zsoldfizetésre fordította. Így az Egyház elvesztette azokat az anyagi eszközöket, melyek feladatainak végzésére elkerülhetetlenül szükségesek voltak.

A protestantizmus tehát nyílt síkon terjeszkedhetett hazánkban. Azzal, hogy nálunk is érvényre emelte a cuius regio eius religio elvét, kedvezett a püspöki birtokokat elfoglaló főuraknak, akik egész *vártartományok* urai lehettek, s az új vallást nemcsak maguk fogadták el, hanem rákényszerítették a jobbágyaikra is. Nagyon sok elpártolás történt a papság körében, hiszen az új vallások elvetették a papi nőtlenséget, amit sokan helyesléssel fogadtak és követtek. Ebből magyarázható, hogy pl. Esztergom főegyházmegyéjének 900 plébániájából a XVI. század derekán 800 protestánssá lett. További előnye volt a protestantizmusnak, hogy eleinte a külsőségekben követte a katolikus Egyházat, s így a köznép nem vette észre, hogy vallást változtat, amikor az új tanítókat követi.

Ezek a tényezők eredményezték, hogy a hitújítás nagy részben meg tudta hódítani Magyarországot. Elsősorban Luther felekezete honosodott meg. Ezt az északi német bányavárosok és a szászok fogadták el. Tőlük terjedt azután tovább a főurak, a hitehagyott papok által a nép szélesebb rétegei körébe. Majd következett a kálvinizmus, mely az alföldi magyarságból toborozta híveit azzal, hogy magyar vallásnak nevezte magát. Erdélyben mindkettő meghonosodott, s csatlakozott harmadiknak az unitárius felekezet.

35. A protestantizmus sikereinek tényezői

A protestantizmus aránylag rövid idő alatt tette meg hódító útját. Egyes országokban békésen, másutt csak harcok s állandó egyezségek révén tudott meghonosodni. Elterjedésében még egyéb tényezők is közrejátszottak.

A hitújítókat általában fűtötte a pápaság, mint nemzetek felett álló intézmény ellen az ellenszenv. Ezt az ellenszenvet Luther és követői nemzeti (nacionális) színezetbe burkolták. S ez ott annál inkább tetszett, mivel még mindig nem ment feledésbe a pápaság és császárság között lefolyt küzdelem. A kiélezett nacionalizmus nagy vallásháborúknak lett a szülőanyja, amire elég csak a harmincéves háborút (1618–1648) megemlíteni.

Az *egyházi vagyon* szintén hozzájárult a protestantizmus térfoglalásához. A lazább életű egyháznagyok azért lettek hűtlenek a katolikus valláshoz, hogy tulajdonosaivá váljanak az egyházi birtokoknak. Hasonlóképpen jártak el a világi főurak. S a cuius regio, eius religio elve alapján vártartományaik népét is a hitújításba vitték. Ha lehetett, ezt szép szóval tették, de ha kellett, az erőszaktól sem riadtak vissza.

Mindezek inkább külső tényezők voltak, melyekhez járultak a belső is. Az Egyház fegyelmi élete kétségtelenül nagyon meglazult a hitújítás előtt. Az embereket elfogta a vágy a vallási jobbulás után. Amikor a hitújítók felleptek, nagyon sokan azt hitték, hogy ezek csak a régi és helyes szabályok pontos betartását követelik s nem új tanokat hirdetnek. A látszat emellett szólt. Luther és társai állandóan csak az Egyházba becsúszott visszaéléseket ostromozták. Egyébként is eleinte a római vallásnak majdnem összes külső szertartásait megtartották, s csak lassankint hagyták el azokat. Ekkor derült ki, hogy mennyire ellentétben állnak a római Egyházzal. A kiábrándulás sokakat visszatérített, de akadtak nagy számmal, akik ezután is követői, sőt terjesztői maradtak az új felekezetek valamelyikének.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az új tanítások feloldották az embert sok olyan nehéz kötelezettség alól, mely erős akaratot kíván, s melyet a katolikus Egyház szigorú parancsolatokban írt és ír elő. Az az elv, hogy a hit egymagában üdvözít, feleslegessé tett minden jócselekedetet, imát, böjtöt, alamizsnát s egyéb önmegtagadást, és a lazulásnak igen széles útját nyitotta meg. A papok egy része nem tartotta meg a papi nőtlenséget, a szerzetes a fogadalmát, s mindegyik elszegődött az új tanok hirdetőjének. Paphiány azelőtt is volt, most még inkább. Ha ez nem következik be, lassabban haladt volna a protestantizmus Példa rá nálunk Selmezbánya, mely katolikus pap nélkül is sokáig kitartott ősi hite mellett.

36. A katolikus Egyház reformja a trienti zsinaton

Az Egyház már a hitújítás megindulásakor felvette a harcot, s küzdött annak híveket hódító folyamata ellen. Győzelemre azonban csak úgy számíthatott, ha kiküszöböli magából azokat a visszaéléseket, melyek a humanizmus idején oly kirívóak voltak, s melyeket oly éles színekkel nagyítottak a hitújítók. A belső megújulás elkerülhetetlenül szükséges volt, s a reformzsinat összehívását katolikusok és protestánsok egyaránt szorgalmazták. *III. Pál* alatt ez megtörtént, sőt, hogy a protestánsok elfogultsággal ne vádolhassák az Egyházat, nem Rómában, hanem Trientben tartották meg a zsinatot. A nézeteltérések tisztázása végett a pápa meghívta a protestánsokat is. De sem a vezetők nem jöttek, sem pedig képviselőiket nem küldték el. Ehelyett Luther durva iratot tett közzé, melyben kíméletlen hangon támadta a pápát.

A zsinat kisebb-nagyobb megszakításokkal 18 évig tartott (1545–1563) s üdvös határozatokat hozott a hitegység megteremtése és az erkölcsök javítása érdekében. Különböző feladatait 25 ülészeneken tárgyalta le. Minden egyes kérdést hosszasan megvitattak és a megállapodás után részletes és kimerítő határozatokat hoztak. Elsősorban a megtámadott hitigazságokat védték meg, s azokat szabatosan meghatározták. Ezek főképpen a kinyilatkoztatás két forrása, a Szentírás és a szenthagyomány, továbbá a megigazulás, kegyelem, bűcsú és a szentek tisztelete körül forogtak. A fegyelmi határozatokat a tanácskozások eredményeképpen szintén összefoglalták. Ezek a papság nevelését, az igehirdetés korszerűségét szorgalmazták, s védték a házasság tisztaságát. Így nemcsak a hittisztaságra, hanem az életszentségre is gondoltak, nevezetesen, hogy a hívek az igaz hitben és a jó erkölcsökben megerősödve üdvözülhessenek. Megszövegezték a trienti hitvallást, gondoskodtak a Szentírás, misekönyv és a római katekizmus új kiadásairól. Az utóbbi kérdés-felelet formájában a legszabatosabban tartalmazza mindazt, amit a keresztény katolikus embernek a hitről, parancsokról és szentségekről tudnia kell.

Ezután került a sor a meghozott határozatok gyakorlati megvalósítására. Ezen a téren leginkább kivált *V. vagy Szent Pius* pápa, aki erős kézzel hajtotta végre az egyházi államban a zsinat végzéseit s megkövetelte az egyes országok püspökeitől is, hogy hasonlóképpen cselekedjenek. Ez utóbbiak között pedig *Borromeo Szent Károly*, Milano bíboros-érseke, a *Szalézi Szent Ferenc*, Genf püspöke vezetett. Az előbbi oly áldásos eredményt ért el, hogy második Szent Ambrusként emlegették. Az utóbbi szintén sok ezer eltévedt hívőt térített vissza az ősi Egyházba. Méltán sorakozik *V. Pius* mellé még két utóda: *XIII. Gergely* és *V. Sixtus*. Az előbbi nevéhez fűződik az ún. Gergely-féle naptárreform s több szeminárium megalapítása, így a római *Collegium-Hungaricumé* is, mely azután összeolvadva a némettel, *Collegium Germanico-Hungaricum* nevet vette fel. Az utóbbi érdeme az egyes kongregációk, vagyis egyházi bizottságok átszervezése, mely az egyházi ügyek intézésébe vitt bele új szellemet és frissességet.

37. Újkori szerzetesrendek

Loyolai Szent Ignác példát adott arra, hogy katonás fegyelemmel, mély lelki élettel és nagy tudással, mily nagyszerű eredményeket lehet elérni. A katolikus élet mindenütt virágzásnak indult, a protestantizmus pedig háttérbe szorult. Ebben a kedvezőre fordult időben újabb hősi elhatározású lelkek akadtak, kik szerzetesrendekbe tömörültek, hogy más-más formában szenteljék meg egyéni életüket, és segítsék az Egyházat a Krisztustól rendelt feladatok elvégzésében.

Időrendben a jezsuiták után az első az *Irgalmasok* rendje (1550), melynek eszméje *Istenes Szent Jánostól* eredt. Arra vállalkozott, hogy kórházakat alapít, s a betegeket testi segítségben és lelki vigasztalásban részesíti.

Sok hasonlóságot mutat Szent Ignáchoz és Szent Jánoshoz *Kalazanci Szent József*. Előkelő spanyol családból származott, de szívesen lemondott a rá várakozó fényes jövőről. Rómába ment, s eleinte ő is a betegápolást s a gyámoltalanok segélyezését tűzte ki célul. Később azonban figyelme ráterelődött a római szegény gyermekekre. Ezeket maga köré gyűjtötte, taníttatta és nevelgette. Rendje 1621-ben *Kegyes Tanítórend* néven alakult meg, s gyorsan terjedt el főképpen Olasz- és Spanyolországban. Nálunk 1642-ben honosodott meg.

Tanítás és nevelés céljából alakult meg 1680-ban az *Iskolatestvérek* rendje, mely különösen Franciaországban, az amerikai államokban és a missziókban fejt ki áldásos működést. Tagjai nem papok, hanem tanítók. Magyarországon 1814 óta honosodtak meg.

A szegény nép apostola *Páli Szent Vince* francia pap volt. Jelszavának vallotta: *Isten és a szegények!* Fiatalon pogány fogságba került, ahol még mohamedán urát is még tudta téríteni. Innen kiszabadulva, 1632-ben megalapította a *lazaristák*, vagy másként missziós papok kongregációját, melynek feladata az öntökeletesedésen kívül a népmissziók tartása. Ugyanilyen feladat elvégzésére állította fel a *Redemptoristákat* *Liguori Szent Alfonz*, akit kiváló hittudományi munkái után az Egyház az egyháztanítói címmel tüntetett ki. '

Ugyanebben az időben több női szerzetesrend is alakult. Nevezetesebbek a Szent Vince alapítású *Keresztény Szeretet Leányai*, másként az *Irgalmas-nénék* rendje, mely az összes európai országokban ismeretes. Tagjai betegeket, nyomorékokat, árvákat és szegény gyermekeket ápolnak és gondoznak. Ezenkívül sok helyen leánynevelő intézeteket és iskolákat tartottak fenn.

Mindezeket az új rendeket a középkori szerzetesrendekkel szemben jellemzi a szabadabb külső mozgás, a szigorú elzárkózottság helyett a külvilággal való könnyebb érintkezés és a közös ájtatosságok idejének csökkentése, hogy több idő maradjon az egyéni ájtatosságra és munkára.

38. A katolicizmus megerősödése hazánkban

A magyarországi katolikus újraéledésnek első nagy apostola *Oláh Miklós* esztergomi érsek volt. Külföldi tartózkodása idején alkalma volt tapasztalni azt a nagyszerű katolikus teljesítményt, melynek révén a jezsuiták ezreket és ezreket térítettek vissza az ősi Egyházba. Hazatérve viszont látnia kellett, hogy nálunk ezen a téren még semmi sem történt. *I. Ferdinánd* királlyal egyetértőleg tehát megtelepítette a jezsuitákat hazánkban, s az ő segítségükkel megkezdte a katolikus restauráció nagy munkáját. Különös gondját alkotta a papság szellemi és erkölcsi emelése. Több zsinatot tartott, hol a trienti szellemében az egyháziak és világiak vallásos életére vonatkozó üdvös határozatokat léptetett életbe.

Munkáját *Pázmány Péter* tette teljessé. Mint protestáns szülők gyermeke született Nagyváradon. A jezsuiták nevelték, s az ő hatásukra 13 éves korában visszatért ősei katolikus hitére. A kolozsvári kollégiumban annyira megszerette tanítóit, hogy maga is jezsuita lett. Hittudományi tanulmányait Krakkóban, Bécsben és Rómában végezte. Fölszentelése után előjárói Grácba küldték tanárnak. Itt működött mindaddig, míg Forgách Ferenc esztergomi érsek maga mellé nem vette, hogy segítőtje legyen a katolikus Egyház végleges megerősítésében. Forgách halála után 1616-ban esztergomi érsek, később pedig bíboros lett.

Pázmány igen nagy tudással, írói és szónoki tehetséggel volt megáldva. Egyháza érdekében egyforma buzgalommal küzdött a szó és a toll fegyverével. Számtalan hitvédelmi munkát írt, ezek között legnevezetesebb az *Igazságra vezérlő Kalauz* c. hatalmas munkája. Ebben erőteljes duzzadó magyarsággal s szellemes fölénytel beviesztotta a katolikus tanok helyességét.

Kiváló hírnévre tett szert prédikációi révén. Oly világosan és meggyőzően tudott érvelni és beszélni, hogy harminc protestáns főúri családot térített vissza az Egyházba. A magyar nyelvnek mestere volt. Ékesszólása miatt el is nevezték a *magyar bíboros Cicerónak*.

Az Egyház jövőjéről intézményesen gondoskodott. Bécsben megalapította a *Pázmáneum* nevű papnevelő intézetet. Ezzel az volt a célja, hogy tudományos, versenyképes papjai legyenek. A tehetséges kispapokat ezenkívül még Rómába is elküldte. Nagyszombatban egyetemet alapított, melynek vezetését a jezsuitákra bízta. Ez később Budára, majd Pestre került. Gondja volt a nőnevelésre, ezért Olaszországból apácákat hívott be Pozsonyba, hogy hitvallásos nőket és jó anyákat neveljenek. A hit ébrentartására zsinatot tartott. Sokoldalú tevékenységével elérte, hogy a magyarság jó része visszatért az Egyház kebelébe.

Erre a protestánsok nemcsak az országgyűlésen hozakodtak elő vallási sérelmeikkel, hanem mikor Bocskay, Bethlen és Rákóczi György alatt fegyvert ragadtak a nemzet szabadságáért, vallásukért is ugyanígy küzdöttek. Ez a katolikus intézmények, templomok, kolostorok pusztításával, az egyházi javak elfoglalásával s a papok üldözésével járt. Így megtörtént az a sajnálatos esemény, hogy Bethlen hajdúi meggyilkolták *Pongrácz István*, *Grodecz Menyhért* jézustársasági atyákat s *Körösi Márk* esztergomi kanonokot. A három pap éppen Kassán tartózkodott, mikor Rákóczi György, a fölkelés egyik vezére bevonult a városba. Tüstént elzáratta a három egyházi férfiút, s előbb szép szóval, majd fenyegetéssel iparkodott őket rávenni, hogy tagadják meg katolikus hitüket. Mivel ezt nem tették, a hajdúk kegyetlen kínzások közt kivégezték őket.

Viszont az is igaz, hogy a XVII. század második felében voltak protestáns-üldözések. *I. Lipót* kormánya 41 protestáns lelkészt halálra ítélt, de az ítéletet gályarabságra változtatta át.

Ha a protestánsoknak nem tetszett a Habsburg-ház alkotmányellenes politikája, ez bántotta a katolikusokat is. Példa rá a Wesselényi-féle összeesküvés, melynek vezetői mind katolikusok voltak. Ugyancsak *Szelepcsényi György* esztergomi érsek és *Széchenyi Pál* kalocsai érsek voltak azok, kik Lipótot figyelmeztetni merték alkotmányellenes uralmának végzetes következményeire. II. Rákóczi Ferenc felkelésében is a katolikus vezér mellé nagy

számmal sorakoztak a katolikusok. A katolikus érzés tehát szépen megfért a hazafisággal s ahol kellett, ott hangot is mert adni nemcsak szóval, hanem tettel is.

Pázmány és érsekutódjainak működése után már nem lehetett a katolikus meggyőződést véka alá rejteni. Az Egyház munkája a felszabadító hadjárat (1683–1686) után oly szépen haladt előre, hogy Mária Terézia idején már új püspökségek felállításáról kellett gondoskodni.

39. A felvilágosodás és szabadkőművesség

Míg a középkor bölcseleti tudományukat a vallás igazságainak fejtegetésére is fordították, addig az újkor tudósai a bölcseletet és természettudományt önmagáért művelték, sőt néha a vallás egyes tanítételei ellen is felhasználták.

Ilyen irányzat legelőször Angliában kapott lábra, hol a tudományos vizsgálódás terén megteremtette az empirizmust. Ez minden ismeretet a tapasztalatból akart levezetni, s ami ennek körén kívül esett, azt tagadásba vette. Legfőbb képviselői *Hobbes*, *Locke* és *Shaftesbury* voltak, akik a kinyilatkoztatott igazságokkal szemben a legellentétesebb véleményekre s eredményekre jutottak.

Ezzel körülbelül egy időben látott napvilágot a szabadkőművesség intézménye. Londonban 1717-ben többen szövetséget kötöttek a „humanizmus templomának fölépítésére”, és felekezeti vallást hirdettek, melyben mindenki megtalálja helyét. A londoni páholy mintájára másutt is alapítottak ilyeneket, s idők folyamán egészen sajátos szokásokat és kifejezéseket, a legapróbb részletekig megállapított szertartásokat állítottak össze. A páholyok tagjaik közé mindazokat iparkodtak felvenni, akik Európa történetét a racionalista eszmék szellemében igyekeztek befolyásolni.

40. A felvilágosodás következményei

A felvilágosodás és a szabadkőművesség eszméi lassanként meghonosodtak egyes uralkodók, sőt még egyes püspökök udvaraiban is. Az uralkodók annál szívesebben csatlakoztak az új irányzathoz, mert az a pápával szemben a hitélet terén módot is adott az állami mindenhatóság hirdetésére és megvalósítására

Franciaországban már a XVII. század végén erőre kapott az ún. *gallikanizmus*. XIV. Lajos korában hatalmasodott el, s céljául a nemzeti egyházat tűzte ki. Ennek elérésére *Le Tellier* miniszter a párisi Sorbonne-nal hat tételt dolgoztatott ki, melyek közül a három első a király világi hatalmának a függetlenítésére vonatkozott, a negyedik kimondta, hogy helytelenek azok az egyházi tételek, melyek a gallikán szabadságokkal ellenkeznek, az ötödik az egyetemes zsinatokat a pápa fölé helyezte, s végül a hatodik szerint a pápa az Egyház hozzájárulása nélkül nem csatlakozhatatlan. E tételek ellen elsőnek a magyar katolikus Egyház tiltakozott Szelepcsényi vezetése alatt, de ugyanezt megtette IX. Ince pápa is.

Németországban az egyházellenes irány *febronianizmus* néven ismeretes. *Honthelm Miklós*, trieri segédpüspök, Febronius álneven 1763-ban könyvet írt, melyben azt hirdette, hogy Krisztus a kulcsok hatalmát elsősorban a hívek összességének adományozta, a főpapoknak s így a pápának csak használatra. Nem ismerte el a pápa hatalmi elsőségét, hanem csupán annyit fogadott el, hogy az egyenjogúak közt tiszteletbeli elsőség illeti meg őt. Még több téves tana is volt, amelyeket az eretnekségre különben is hajló Németország szívesen fogadott.

Febronius ugyan visszavonta tévedéseit, de azt nem tudta megakadályozni, hogy tanai széles körökben el ne terjedjenek. Nálunk II. József császár volt a legfőbb támasza és hirdetője. Vallási és egyházi vonatkozású rendszabályai jozefinizmus néven ismeretesek. Mindenekelőtt szűkíteni akarta a pápai hatalom gyakorlását országaiban. Ezért felújította a *placetum regium*-ot, melynek értelmében a pápa rendelkezéseit csak akkor szabad kihirdetni, ha az uralkodó hozzájárul. Ezenkívül megszüntette az egyházmegyei szemináriumokat, melyek helyébe az ún. állami *generalis papnevelőket* állította fel. Feloszlott 140 kolostor s ezek birtokaiból az ún. vallásalapot alkotta meg. A megmaradt egy-két szerzetesrendnek megtiltott minden érintkezést Rómával. Külön egyházi bizottságot szervezett, melynek feladata volt az egyházi közigazgatás gyakorlása. VI. Piuszt mélyen sértették ezek az intézkedések, s személyesen is megfordult (1782) II. Józsefnél, hogy rendelkezéseinek visszavonására bírja, azonban sikertelenül

Ezek az irányok még szelídebb alakban támadták az Egyházat s annak tanításait. De megadták a bátorságot, hogy a XVIII. század bölcselei és írói a vallás megsemmisítésére törjenek. Voltaire, aki az Egyházat a gúny sarával dobálta és akarta nevetségessé tenni, Rousseau és az *enciklopédisták* szintén harcot indítottak ama vallási rendszer ellen, mely az Úr Jézusnak evangéliumi rendelkezései alapján a katolikus Egyházban testet öltött.

A legújabb kor

41. A francia forradalom és az Egyház

XIV. Lajosnak, a napkirálynak, határtalan költekezései anyagilag megroppant államot hagytak utódaira. S ezek ahelyett, hogy mérsékeltek volna az állami kiadásokat, tovább folytatták a pazarlást. Ezáltal a nemzetet nagy nyomorba döntötték. XVI. Lajos pl. már négymilliárd államadóssággal vette át az uralmat. Érthető, ha a súlyos adók terhe alatt a nép nyomora folyton növekvő elégedetlenségben tört ki. Bántotta, hogy míg neki nincs sem kenyere, sem joga, addig a kiváltságos nemesség s az udvari kegyencek sokasága tobzódik a bőségben és a feslett mulatságokban. Ezért ezrével jelentek meg a röpiratok, melyek bosszúért kiáltva festették le a közállapotok erkölcstelenségét s a köznép nyomorát. Kíméletlen gúnnyal s lázító hanggal izgattak a kiváltságosok ellen. XVI. Lajosban megvolt a jóakarát, hogy a bajokon segítsen, nem hiányzott ez az egyháziaknál sem, azonban a jóakarát már elkésett. A francia papság hiába vállalt magára 400 millió frank államadósságot, a forradalom a Bastille lerombolásával elindult útjára.

Robespierre és *Danton* eltörölték a kereszténységet s vele együtt a keresztény időszámítást, és helyette az ún. *észvallást* szerették volna meghonosítani. A vallás majdnem hogy csak a lelkekben és szívekben húzódott meg.

Végül maga Robespierre indította meg a kijózanodást azzal, hogy kimondatta a konventtel a legfőbb Lény létezését és a lélek halhatatlanságát. Nemsokára ugyan ő is a vérpadra jutott, de a direktórium (1795) némi megszorítással újból megengedte az istentiszteletet, melyen azután a nép tömegesen vett részt.

42. Napóleon és a pápaság

A direktórium uralmával némileg enyhült az Egyház helyzete, azonban még mindig messze volt igazi szabadságától. Itt kell megemlékeznünk *Bonaparte Napóleon*ról, akinek hadi sikerei páratlan népszerűséget szereztek számára Franciaországban. Hatalmától nemcsak a külföldi uralkodók rettegtek, hanem megérezte azt VI. Pius is. Napóleon több jogtalan követeléssel állott elébe, s mikor ezeket nem volt hajlandó teljesíteni, betört az egyházi államba. A pápai csapatokat megverte, s magát a pápát a torentinói békében (1797) területei nagy részének átengedésére és 15 millió hadisarc fizetésére kényszerítette.

A béke még így sem lett tartós. A franciák tovább zaklatták az egyházi államot. Zavargások napirenden voltak, s az örökvárosban ezeket a franciák céltudatosan szították. A rend helyreállítása ürügyével Napóleon most már Róma ellen fordult, s azt elfoglalta. Közgei a 80 éves pápával a legkíméletlenebbül bántak. Székhelyéről elhurcolták a franciaországi *Valencéba*, ahol a sok szenvedéstől kimerülten 1799-ben meghalt.

Ugyanebben az évben Napóleon első konzul lett, a következő évben pedig Velencében tartott konklávéban a bíborosok új pápát választottak VII. Pius személyében. Napóleon felismerte a vallás jelentőségét, azért érintkezésbe lépett VII. Piuszal. A pápa örömmel vette a közeledést, s meg is kötötték a 17 cikkből álló *konkordátumot* (1801). Ennek értelmében a püspöki kinevezési jog a konzult, a megerősítés joga pedig a pápát illeti meg. Mivel az egyházi vagyon nagy része magánfelek tulajdonába ment át, ez továbbra is náluk maradt, de kárpótlásul a főpapság és papság anyagi ellátását az állam vállalta.

A francia nép rendkívül megörült a kibékülésnek. A katolikus hitélet újra megindulhatott, s szép és felemelő példákban nyilatkozott meg. A pápa még azt is megtette, hogy amikor 1804-ben Napóleon császárrá kiáltották ki, személyesen utazott el Párizsba, hogy őt megkoronázza. A nép kitörő lelkesedéssel fogadta, de Napóleon nem engedte, hogy ősi szokás szerint a pápa tegye fejére a koronát, hanem azt maga tette fel magának.

Barátsága nem volt őszinte, s ezt csakhamar újabb intézkedésekkel bizonyította be. Többek közt új pápai területek átengedését, majd a bíborosi kollégiumnak egyharmad részben franciákkal való betöltését követelte. További kívánsága az volt, hogy a pápa ismerje el a gallikán szabadságokat, engedje meg a papok nősülését stb. Mikor a pápa mindezt nem teljesítette, *Miollis* tábornokának parancsot adott Róma újbóli elfoglalására. Ez meg is történt (1808). VII. Pius tiltakozott az erőszakosság ellen, s Napóleon kiközösítette. A császár erre büszkén felelt: a pápa azt hiszi, hogy a kiközösítéssel kiveri katonáim kezéből a fegyvert?

Pedig nem történt másképpen. A pápa ugyanis a legszörnyűbb megaláztatásokat szenvedte öt évig tartó fogságában, de Napóleon szintén elérte végzete. Az orosz hómezőkön mégis csak kiestek a fegyverek katonái kezéből (1812), s a szövetséges hadak is döntően megverték őt Lipcsénél (1813). A veretlen győzöből vert uralkodó lett. Most már szívesen hazabocsátotta a fogoly pápát, aki magyar huszároktól kísérvé vonulhatott be Rómába. Napóleon újabb kudarc *Waterloonál* érte, ahol végleg megverték a szövetségesek (1815), s utána száműzték Szent Ilona szigetére. A császár, ki előtt milliók hódoltak, most jóformán mindenkitől elhagyatva indult földi életének utolsó útjára. Egy ember állott megbocsátó szívvel mellette, az általa üldözött VII. Pius. Sorsa enyhítésére mindent megtett a hatalmaknál. Édesanyját és családjának többi tagjait pedig vendégszeretettel fogadta államába. Napóleon az Istennel és az Egyházzal megbékélve halt meg 1821-ben, s rá két évre követte őt a nemes szívű és nagylelkű VII. Pius.

43. A katolicizmus a napóleoni háborúk után

A bécsi kongresszus újból rendezte a Napóleon által megzavart európai államok sorsát, s VII. Piusnak is visszaadta a pápai államot. Főtörekvése a pápának most az volt, hogy a vallásos szellemet újból megerősítse. Ennek elérésére 1814-ben visszaállította a Jézustársaságot, s buzdította a papságot az elevenebb hitélet megteremtésére. Voltak tényezők, amelyek ezt elősegítették, mások pedig hátráltatták. A francia trónra vissza került Bourbonok szintén a vallásos szellemet ápolták, s a romanticizmus írói, mint a francia *Chateaubriand*, *de Maistre*, *Montalombert*, a német konvertita *Schlegel*, *Stolberg*, *Brentano* stb. ugyancsak ennek szolgálatába szegődtek tollukat.

XII. Leó pápa 1825-re ismét kihirdette a jubileumi szentévet, melyre szép számmal zarándokoltak a hívők Rómába. Szemináriumokat állított fel, s konkordátumokat kötött az egyes államokkal. Felszabadult hosszas elnyomatásából *Írország* is (1829), Németország, katolikusaira szintén jobb napok következtek. Franciaországban 1830-ban a Bourbonok megbuktak, s helyükbe a polgári királyság lépett. Tekintve, hogy ez eleinte nem volt ellensége az Egyháznak, *VIII. Pius* (1829–1930) törvényesnek tekintette uralmát.

XVI. Gergely alatt kezdődött meg Spanyolországban az Egyház üldözése. Franciaországban is úrrá lett a hitközöny, mely a korlátlan lelkiismereti szabadságot dicsőítette. Ugyanez volt tapasztalható Németországban. Ezzel ellentétben Angliában erősödött az ún. *traktarianus* mozgalom, mely az anglikán egyházban az ókeresztény hit- és erkölcstan elveinek a feléledését kívánta. Ennek eredménye igen sok megtérés volt, köztük a híres *Newmané* és *Manningé*, akik később elnyerték a bíborosi méltóságot. 1831-ben szabad lett Belgium, mely azután mintaképe lett a katolicizmusnak. Sokat tett és tesz azóta is a missziókért. A Habsburgok országaiban a liberalizmus akadályozta az Egyházat feladatai végzésében. Olaszországban is egyre erősödött a *karbonárik* mozgalma, melynek végső kifejtését azonban *XVI. Gergely* utódjának kellett megélnie.

XVI. Gergely a kedvezőtlen körülmények ellenére is sokat tett a katolikus vallás fellendítésére. Számos új püspökséget alapított. Az új szerzetek egész sora keletkezett alatta. A propaganda-kongregáció a hitelesítést mozdította elő. Sok szerzetes vállalkozott, hogy idegen világrészekbe meggy Krisztus hitét terjeszteni. *XVI. Gergely* nevéhez fűződik Magyarországon a vegyesházasság rendezése is. A nagy pápa 1846-ban halt meg, mint az egyházi életnek fáradhatatlan apostola s a régi pápai állam utolsó fejedelme.

44. IX. Pius pápasága

XVI. Gergely halála után a rövid ideig tartó konklávén IX. *Piust* választotta pápának. A legnemesebb szándékkal foglalta el trónját. Mint az egyházi állam feje, a reformok útjára lépett. Alig egy hónapi uralkodása után általános bocsánatot adott az összes politikai bűnösöknek, ami igen megnövelte népszerűségét. Az egész világ sajtója magasztalta, az olasz nép pedig tüntetéseket rendezett a *Pio buono* mellett, ahogy jóságáért nevezték. Sajnos, ez a közlekedés nem tartott sokáig. Az emigráns *Mazzini* az egységes Itália eszméjétől vezettetve, a pápai uralom ellen fordult. Ennek az lett a következménye, hogy 1848-ben a pápának Rómából Gaetába kellett menekülnie. A francia csapatok ugyan csakhamar rendet teremtettek, a pápa is visszatérhetett, de ettől kezdve az egységes Itália eszméje állandóan kísértett.

Az olaszok két pártra oszlottak. Az egyiknek élén *Silvio-Pellico*, *Gioberti* és *Rosmini-Serbat*i állott. Ezek az egységes Itália élére IX. *Piust* szerették volna. Az ellenpárt vezére pedig Viktor Emmanuel, Piemont királyának minisztere, *Cavour* volt, aki viszont urát akarta az egységes Olaszország királyának. A harc megindult, s hosszú küzdelmek után 1870-ben az ellenpárt győzelmével végződött. Amikor ugyanis kitört a német-francia háború, a franciák csapatai kivonultak Rómából, mire Viktor Emmanuel szeptember 20-án akadálytalanul bevonult, megbuktatta a pápai uralmat, s helyébe kikiáltotta az egységes olasz királyságot.

Az új államalakulat a következő évben (1871) az ún. garanciális törvénnyel akarta a pápát kárpótolni. Az olasz kormány ugyanis elismerte a pápa szuverenitását. Személyét szentnek és sérthetetlennek nyilvánította. Meghagyta birtokában a Vatikánt s még néhány más palotát. Az elvesztett területekért pedig kárpótlásul évi három és negyedmillió líra kártérítést ajánlott fel. A pápa azonban nem fogadta el a garanciális törvényt. Tiltakozása jeléül sem ő, sem pedig utána következő három utódja nem hagyta el a Vatikánt. A kárpótlást sem vette fel, s az Egyház kiadásait az ún. *Péterfillérek*ből fedezte.

IX. *Piust* több szerencse kísérte egyházkormányzati működésében. 1854-ben kimondta Szűz Mária szeplőtelen fogantatása dogmáját, amit a keresztény hívők nagy lelkesedéssel fogadtak. Tíz év múlva kiadta az ún. *Syllabus bullát*, melyben kárhoztatta az akkori idők téves eszméit. A harmadik esemény, mely az ő nevéhez fűződik, a *vatikáni zsinat* egybehívása volt (1869). A zsinaton 764 püspök vett részt s lefolyása hasonlított a trientihez. Bár az 1870-i események miatt meg kellett azt szakítani, mégis több fontos határozatot hozott. Kimondta a pápai csalatkozhatatlanság dogmáját, bár kimondására az egyes országok püspökei, köztük a magyarok is, nem tartották az időt alkalmasnak. A dogma nagy port vert fel, azonban mégis csak elfogadták. *Döllinger* német egyetemi tanár s még néhány társa nem akart meghajolni előtte. Ezek megalapították az ún. *ókatolikus* felekezetet. Tekintélyesebb számú hívőre azonban nem tudtak szert tenni.

45. XIII. Leó pápa

IX. Pius 1878-ban halt meg, s utódjául a nagytehetségű és éleslátású *Pecci* bíborost választották meg, aki a *XIII. Leó* nevet vette fel.

Huszonöt évig uralkodott, s hosszú egyházkormányzata alatt bőven volt része sikerekben, de sikertelenségekben is. Nagy érdeme, hogy Németország leszerelte a kultúrharcot, amit *Bismarck* indított meg. Az volt a célja, hogy az Egyházat egészen alávesse az államhatalomnak. Ezért egymásután adatta ki a vallásellenes rendeleteket. Bele akart szólni a papnevelésbe, az egyházi állások betöltésébe. Törvényekkel zaklatta a papságot, sok szerzetest kiutasított és sok papot börtönöztetett be. Az isteni Gondviselés azonban a centrumpárttal, melynek vezetője *Windthorst* képviselő volt, erős ellenzékét állított *Bismarck*kal szembe. Ezeknek köszönhető, hogy az egyházellenes intézkedéseket Németországban részben visszavonták, részben pedig módosították. XIII. Leó örömmel vette ezt tudomásul. *Bismarck* 1885-ben még békebírónak is felkérte XIII. Leót a Karolina-szigetek miatt felmerült viszályba.

Uralma idején XIII. Leó igen kényes helyzetbe jutott Olaszországgal. Elődje tiltakozását ő is fenntartotta, amiért ellenségei mindent elkövettek a pápaság tekintélyének aláásására. Amikor pl. IX. Pius holttestét átszállították a Szent Lőrinc-bazilikába (1881), oly durva tüntetést rendeztek, melyen az egész világ józan közvéleménye megbotránkozott. Az olaszoknak azonban fel kellett ismerniük, hogy a pápaság világi uralom nélkül is igen nagy hatalom. Ez különösen megnyilatkozott az 1900. évi jubileumi búcsú alkalmával, amikor több mint százezer hívő zarándokolt Rómába, hogy hódoljon Krisztus földi helytartója előtt. Az olasz kormánykörök engedtek, s így kialakult egy hallgatólagosan türt érintkezési forma az Egyház és az olasz állam között. A század végén már több szerzetesrend is megtelepedhetett Rómában.

XIII. Leót franciabarátnak szokták emlegetni. S tényleg többször kimutatta rokonszenvét a franciák iránt. A hála azonban az lett, hogy *Combes* irányítása mellett üldözték a papokat, feloszlatták szerzetesrendeket. XIII. Leó inkább a békét kereste, mint a harcot, s ezért iparkodott az egyes államokkal jó viszonyban lenni, így több egyházi kérdést sikeresen lehetett volna megoldani.

De Leó nemcsak az egyházpolitika terén volt nagy, hanem a hitélet vonalán is. Felkarolta a hitterjesztést, a hitélet emelésére fejlesztette a római szemináriumokat, ahova minden nemzet elküldte tehetséges, papi pályára készülő fiait. Örökké emlékezetes maradt híres körlevelei révén. Ezeket hol egyes nemzetekhez, hol pedig az egész világ kereszténységéhez intézte és bennük kifejtette a hittan, erkölcsan, egyházjog és társadalomtudomány időszerű nagy kérdéseit. Egyszer a jubileumi évről, majd a szentolvasóról, a Szentírásról, majd az állam és polgárok közti helyes viszonyról, a szabadságról, a munkás és a munkaadó közti kölcsönös viszonyról, a munkabérről és egyéb kérdésekről értekezett bennük rendkívül nagy szívjósággal és elmeéllel. XIII. Leót úgy is szokás emlegetni, mint nagy szociális pápát. Méltán megérdemli e nevet, hiszen a *Rerum novarum* c. enciklikájában a szociális feladatok keresztény megoldásának alapjait vetette meg.

46. A XX. század pápái

XIII. Leót a szelídlelkű és szentéletű *X. Pius* követte a pápai trónon. Egyénisége messze állt a politikától, azonban neki is foglalkoznia kellett vele. Az olasz állam álláspontja némileg enyhült az Egyházzal szemben, így a pápa is megengedte híveinek, hogy kellő korlátok betartásával részt vehetnek az állami ügyek vezetésében. Rajta volt, hogy a katolikus élet minél jobban megerősödjék Itáliában. Sokkal nehezebben boldogult Franciaországgal. Piusnak igen nagy fájdalmat okozott az Egyház legidősebb leányának hűtlensége. Európa többi országában vallási tekintetben meglehetősen szélcsend uralkodott. Ezt arra használta fel, hogy a katolikus intézmények létesítésével emelje a hitéletet. Hazánk neki köszönheti, hogy a három kassai vértanú boldoggáavatása megtörténhetett (1905).

X. Pius rendeletére indult meg az egyházi törvénykönyv összeállítása is, melyben nagy része volt egy bencés szerzetesnek, később hazánk bíboros prímásának, *Serédi Jusztiniánnak*. Sok kárt okoztak az Egyháznak és a katolikus hitnek az ún. modernisták, akik tagadták a vallás természetfeletti elemeit. Elvetették a csodát és a jövődölést, eltorzították a sugalmazás tanát. Sőt még Krisztus istenségét sem akarták elismerni. A pápa a *Lamentabili* kezdetű rendeletével kárhoztatta a modernizmus vészes tanait. Sokat tett a papság szellemi és lelki színvonala emelésére, az egyházi ének és zene megreformálására. Legnevezetesebb intézkedése azonban a gyakori szentáldozás sürgetése, amiért *eucharisztikus pápának* szokás őt nevezni.

A világháború kitörését még megérte, de annak pusztító hatásait XV. *Benedek* élte át. A szentszék apostoli munkája megbénult a hadviselő országokban. A háború alatt sokat tett a nyomor enyhítésére s a gyűlölködés lecsillapítására. Szerette volna a háborút megrövidíteni, de a hadviselő felek nem hallgattak rá. Sokat fáradozott a hadifoglyok kicseréltetése s a súlyos rokkantak üdültetése érdekében. Ezenkívül rengeteg adományt osztott ki a kiürített területek nyomorgó lakossága között. Alatta készült el a *Codex Juris Canonici* című egyházi törvénykönyv, melyről fentebb említést tettünk, s melynek előírásai 1918-ban léptek életbe.

Utódja, XI. *Pius* igyekezett a háború után létrejött államokkal konkordátumokat kötni. Megtörtént a kibékülés Olaszországgal is (1929). Az ún. lateráni megegyezés szerint a Szentszék az eddig meghagyott területeken kívül még néhány palotát kapott vissza, ahol hivatalok vannak, valamint a Szent Péter-templom előtti teret s pár épületet részint Rómában, részint azon kívül, azonfelül Olaszország elismerte a pápaság teljes szuverenitását.

XI. Pius nagy súlyt helyezett a hitterjesztésre. *Missziós pápának* is szokás őt nevezni. Erre a célra külön szemináriumokat alapított, hol bennszülötteket nevelnek papoknak. Már Indiának és Japánnak is adott bennszülött püspököket. A hit és az erkölcsi élet emelésére szolgálnak enciklikái. Ezek felölelik a családi élet tisztaságának, az ifjúság nevelésének, a gazdasági kiegyensúlyozottnak, a misszióknak stb. kérdéseit. Pápai uralma az emelkedetebb katolikus élet fellendítését célozta. Mennyi jót tett az emberiséggel, mi sem bizonyítja jobban, mint a hála, amely megnyilatkozott az 1925. jubileumi szentév és aranymiséje alkalmával (1929), mikor százezres tömegekben keresték őt fel hívei a világ valamennyi részéből. Bennünket, magyarokat még különleges hálára is lekötözte, amennyiben 1938-ban Budapestet jelölte ki az eucharisztikus világkongresszus székhelyévé, s ide bíboros államtitkárát, Pacelli Jenőt küldte el pápai legátusnak.

Békét akart az emberek között. Ezért imádkozott és dolgozott, sőt még életét is felajánlotta érte, de vágya és törekvése nem talált megértésre. A háborút már nem érte meg, mert az isteni Gondviselés annak előestéjén, 1939. február 10-én magához szólította.

A bíborosok alig egy napig tartó konklávé után államtitkárát választották meg pápának, ki elődje iránti tiszteletből a XII. *Pius* nevet vette fel (1939. márc. 2.). Uralmának irányát jelzi,

hogy megtartotta bíborosi jelmondatát: opus justitiae pax, vagyis az igazság követéséből születik a béke!

47. A katolikus Egyház legújabb története hazánkban

A II. József nevéhez fűződő jozefinizmus itt kísértett még a XIX. században, s csak a vége felé kezdett alábbhagyni. A század elején uralomra jutott liberalizmus iparkodott az Egyházat háttérbe szorítani. A liberális kormánykörök akadályt gördítettek az Egyház szabad mozgása elé. Nehezítették püspökeinknek az Egyház fejével való szabad érintkezést. Gátolták a katolikus szellem szabad érvényesülését, aminek példája az 1822-ben megtartott pozsonyi nemzeti zsinat, melynek üdvös határozatait nem engedték életbe léptetni. Heves harc folyt a vegyesházasság kérdése körül, mivel Róma nem akart engedni katolikus elvi álláspontjából. Végre Lonovics József csanádi püspök római tárgyalásai e kérdést nyugvópontra juttatták.

Arról a törekvéstről, hogy az egész nemzet a katolikus valláshoz térjen vissza, természetesen nálunk is le kellett mondani. Elődeink belenyugodtak abba, hogy az ősi katolikus vallás mellett a protestáns felekezetek is teljes vallásszabadságot élvezzenek. *Kossuth Lajos* szellemében az 1848. évi törvények még tovább mentek, és kimondták a vallások teljes állami jogegyenlőségét.

Az 1848–49. évi nagy magyar megmozdulásban az egyháziak nagy része a szabadságharc mellé állott, s a haza védelmét szóval és tettel szolgálta.

Az 1867. évi kiegyezés után a szabadelvű párt jutott a kormányra, mely a katolicizmus elé lépten-nyomon akadályokat gördített, így pl. nem engedte kihirdetni hazánkban a vatikáni zsinat határozatait. S mivel a rozsnyói és székesfehérvári püspökök ezt mégis megtették, a királytól megrovásban részesültek. Ez időben egész sor törvényt hoztak, amelyek egy része újra megbontotta a keresztény vallások és az Egyház között helyreállott felekezeti békét. Ilyen volt az úgynevezett elkeresztelési vita. Törvényt hoztak arra, hogy vegyes vallású szülők gyermekeiket nemük szerint kétféle vallásban kötelesek nevelni. Igen sok szülő azonban ragaszkodott ahhoz a természetes jogához, hogy gyermekeit abban a vallásban neveli, amelyben házasságuk megkötésekor megegyezett. A katolikus lelkészek minden bírság ellenére megkeresztelték és katolikusoknak tekintették azokat a gyermekeket, akiket a szülők ide szántak, habár a törvény más vallásra akarta őket átkényszeríteni. 1895-ben megszavazták a *polgári házasság* törvényét, ami szintén sok izgalommal járt.